

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta

Ivana Siegmundová

Svoboda vyznání a princip laického státu

Diplomová práce

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Svoboda vyznání a princip laického státu vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Ostravě dne 29. března 2012

.....
Ivana Siegmundová

Poděkování

Velmi děkuji vedoucímu diplomové práce JUDr. Michalu Bartoňovi, Ph.D. za odborné vedení, ochotu a cenné rady, které mi při zpracovávání mé práce poskytl.

Obsah

Obsah	4
Úvod	6
1 Svoboda vyznání	8
1.1 Teoretické vymezení	8
1.2 Náboženská svoboda v aktech Organizace spojených národů	9
1.3 Svoboda vyznání v mezinárodních dokumentech na evropské úrovni	10
1.3.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod	10
1.3.2 Listina základních práv Evropské unie	12
1.4 Ústavní zakotvení svobody vyznání	12
1.5 Ústavní soud a omezení svobody vyznání	14
1.5.1 Vězeňská strava (sp. zn. II. ÚS 227/97)	14
1.5.2 Svědci Jehovovi a krevní deriváty při léčbě dítěte (sp. zn. III. ÚS 459/03)	15
2 Laický stát	17
2.1 Neutralita, laický a sekulární stát	17
2.2 Systém vztahů státu a církví	21
2.3 Vztah státu a církví v judikatuře Ústavního soudu	23
2.3.1 Církevní právnické osoby I. (sp. zn. Pl. ÚS 6/02)	23
2.3.2 Církevní právnické osoby II. (sp. zn. Pl. ÚS 2/06)	26
3 Problematické aspekty svobody vyznání	29
3.1 Náboženská svoboda versus svátky a právo zaměstnance projevovat své náboženské vyznání	29
3.2 Náboženské symboly	31
3.2.1 Lautsi proti Itálii	32
3.3 Problematika muslimského zahalování	36
3.3.1 Zahalování žen v islámu	36
3.3.2 Zákaz zahalování ve Francii	37
3.3.3 Lucia Dahlab proti Švýcarsku	39
3.3.4 Leyla Sahin proti Turecku	41
3.3.5 Belgin Dogru proti Francii	45
3.4 Symbol sikhismu a Evropský soud pro lidská práva	47
Závěr	49

Seznam použitých zdrojů	53
Shrnutí	60
Seznam klíčových slov	62

Úvod

Vztah náboženského vyznání a principu laického státu je v posledních letech velmi aktuální téma, neboť se Evropa stále častěji musí zabývat otázkou související se svobodou vyznání a vztahem států k jednotlivým církvím a náboženským společnostem. Do popředí se tato skutečnost dostala především z důvodu zvětšující se migrace obyvatel a míchání kultur na území jednoho státu. Zpočátku se „multikulturalismus“ jevil nejen jako jedna z příležitostí, jak zabránit přirozenému úbytku obyvatel, ale zároveň jako impuls k dalšímu vývoji evropské společnosti. Postupem času se ale ukazuje, kolik problémů způsobuje. Noví obyvatelé si s sebou přinášejí nejen své zvyky, kulturu, ale v neposlední řadě také náboženskou víru, která se ve svých projevech mnohdy značně liší od způsobů v Evropě známých a užívaných.

Svoboda náboženského vyznání je přirozeným právem každého člověka a stát by měl vytvářet podmínky, které by předcházely diskriminaci té či oné víry. Ale kde najít hranice, kdy se svobodný projev vyznání dostává do rozporu s principem laického státu? A je legitimní svobodu vyznání omezovat z důvodu ochrany principu laického státu? Vztahuje se požadavek konfesně neutrálního chování jen na orgány veřejné moci při jejím výkonu nebo také, a za jakých podmínek, na jednotlivé obyvatele?

Ústavní soud se s problémy střetu svobody vyznání a principu náboženské neutrality, který je zakotven v Listině základních práv a svobod České republiky, zatím příliš neseťkal, proto hledám odpovědi na své otázky především prostřednictvím analýzy rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. V práci se tak zaměřuji pouze na evropský kontinent, jenž právě prochází zajímavým názorovým vývojem, během kterého se snaží nalézt způsob, jak se v primárně křesťanské společnosti vypořádat s narůstajícím vlivem islámu a s tím vznikajícími diskuzemi o omezování projevu náboženského vyznání ve veřejném prostoru.

Diplomovou práci dělím na tři hlavní kapitoly, v rámci nichž se nejprve zaměřuji na vymezení svobody vyznání a její garanci v Listině základních práv a svobod a v dokumentech mezinárodní povahy. Druhá z těchto kapitol je věnována vymezení pojmu laický stát a pojmy s ním související a dále vztahu státu a církví. Ve třetí kapitole na konkrétních případech řešených před Evropským soudem pro lidská práva určuji problematické aspekty střetu svobody vyznání a principu laického státu, mezi které patří zejména otázka náboženských symbolů ve veřejných prostorech a zahalování muslimských žen.

Ve své práci volím vedle metody vědeckého myšlení a vztahové analýzy také metodu selektivní, kdy z dané problematiky vybírám jen určité okruhy otázek, které se k tématu mé práce vážou a pro konkretizaci vztahu svobody vyznání a principu laického státu je považuji za nezbytné.

Při zpracování tématu užívám vedle primárních pramenů především judikatury Evropského soudu pro lidská práva, která je v současnosti dostupná i on-line v rámci databáze HUDOC, a dále judikatury Ústavního soudu, dostupné v on-line databázi NALUS. Čeští autoři se vztahu svobody vyznání a principu laického státu příliš nevěnují, což je zřejmě odrazem skutečnosti, že se České republice problémy související s omezováním projevu náboženského vyznání zatím vyhýbají. Z autorů monografií, z nichž čerpám informace pro svou práci, je však třeba zmínit Jiřího Rajmunda Treteru, Jakuba Kříže, Daniela Spratka či Pavlu Boučkovou. Důležitým pramenem jsou také odborná periodika a zahraniční internetové stránky, které mi poskytují aktuální informace a názory, a to zejména k tématu zákazu zahalování.

1 Svoboda vyznání

1.1 Teoretické vymezení

Náboženská svoboda neboli svoboda vyznání je základním lidským právem, které je vyjádřením svobody člověka v jeho duševní a duchovní sféře. V právních předpisech bývá obvykle spjata se svobodou svědomí a svobodou myšlení.

Nositelem náboženské svobody je každý člověk. Právní řády jednotlivých zemí i mezinárodní smlouvy většinou uznávají právo rodičů usměrňovat své děti ve výběru a praktikování náboženství přiměřeně jejich věku. Za subjekty náboženské svobody též bývají pokládány církve a náboženské společnosti.

Náboženskou svobodu je možno rozdělit na pozitivní a negativní. V pozitivním smyslu se jedná o možnost mít určité náboženské přesvědčení či víru a demonstrovat ji veřejně spolu s ostatními, zatímco v negativním se jedná o právo nebýt podrobován náboženskému nátlaku, přesvědčování a propagandě. S tím také souvisí dvě složky, které náboženskou svobodu tvoří. První je tvořena svobodou mít své vnitřní přesvědčení (*forum internum*), druhá pak svobodou projevit toto své přesvědčení navenek (*forum externum*). K oblasti vnitřního přesvědčení se váže také právo být bez přesvědčení.¹

Náboženská svoboda se v západních společnostech zakládá na rovnosti jednotlivých náboženských vyznání a zákazu diskriminace mezi nimi. Požadována je skutečná rovnost, nikoliv jen tolerance, která znamená pouhou absenci pronásledování, ale stále obsahuje implicitní vyjádření méněcennosti. Historickým projevem tolerance jsou různé patenty či privilegia, které vyjadřovaly, že přesvědčení odlišná od většinového názoru jsou tolerována a trpěna, ale rozhodně nejsou rovnoprávná.²

Trvalo mnoho staletí, než právo na náboženskou svobodu získalo v právních řádech své dnešní postavení. Jedním z důležitých faktorů, které přispěly k vyhlášení tohoto práva jako jednoho ze základních lidských práv, byly náboženské spory mezi křesťanskými konfesemi, které křesťany vedly ke snaze o vyřešení tohoto konfliktu.

¹ Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.

² BOBEK, Michal, BOUČKOVÁ, Pavla, KÜHN, Zdeněk (eds.). *Rovnost a diskriminace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 285 – 286.

1.2 Náboženská svoboda v aktech Organizace spojených národů

Svoboda náboženského vyznání se svého uznání na poli mezinárodního práva dočkala až v důsledku zločinů proti lidskosti, které byly spáchány během 2. světové války. Roku 1941 promluvil prezident F. D. Roosevelt, ve svém projevu ke Kongresu, o nutnosti zajištění čtyř základních svobod, a to svobody projevu, svobody od hladu, svobody od strachu a svobody vyznání.³

Prvním dokumentem Organizace spojených národů, který se týkal náboženské svobody, byla Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá Valným shromážděním dne 10. prosince 1948. Svobodu vyznání upravuje především čl. 18, který vedle svobody náboženství zakotvuje také svobodu myšlení a svědomí, neboť tyto pojmy zahrnují „všechny myslitelné způsoby, kterými jedinec zaujímá stanovisko vůči světu, společnosti a tomu, kdo nebo co určuje osud a smysl světa“.⁴ Dalšími články, v nichž je svoboda vyznání upravena, jsou čl. 2, který zakazuje diskriminaci, a to mimo jiné právě z důvodu náboženství, dále čl. 7, určující meze lidských práv, a čl. 26 o právu na vzdělání, jež mezi cíli vzdělání uvádí snášenlivost mezi náboženskými skupinami.

Dalším dokumentem upravujícím, mimo jiné, svobodu vyznání je Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, který byl Valným shromážděním přijat 16. prosince 1966. Zde je tato svoboda upravena opět společně se svobodou myšlení a svědomí v čl. 18 a svým prvním odstavcem přebírá formulace z Všeobecné deklarace lidských práv, ale oproti ní již výslovně nestanovuje právo změnit náboženství nebo víru. Rozdílná je také úprava v dalších odstavcích, které určují jednak zákaz donucování k víře, ale také meze náboženské svobody. Dle nich může být svoboda projevovat náboženství podrobena pouze omezením, která předpisuje zákon, a která jsou nutná k ochraně veřejné bezpečnosti, pořádku, zdraví nebo morálky nebo základních práv a svobod jiných. Čtvrtý odstavec pak zavazuje smluvní strany Paktu respektovat svobodu rodičů na zajištění náboženské a morální výchovy svých dětí.⁵

Roku 1981 byla vyhlášena Deklarace o odstranění všech forem nesnášenlivosti a diskriminace založených na náboženství a víře, která do velké míry zakotvuje svobody již zmiňované v předešlých dokumentech, ale i přes to, že je nezávazná, určuje jakýsi minimální

³ LINKLETTER, Karen. *Franklin D. Roosevelt's Four Freedoms Message to Congress* [online]. Milestone documents [cit. 30. října 2011]. Dostupné na <<http://www.milestonedocuments.com/documents/view/franklin-d-roosevelts-four-freedoms-message-to-congress/>>.

⁴ SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: Nakladatelství L. Marek, 2008, s. 39.

⁵ Tamtéž, s. 39 – 57.

standard ve věcech náboženské svobody. Společně s přípravou této Deklarace byly zahájeny také přípravy Úmluvy o odstranění všech forem náboženské nesnášenlivosti, ta však nebyla dokončena.⁶

Svobodu náboženského vyznání zakotvují mnohé další dokumenty přijaté na půdě OSN, které společně s ní upravují i jiná lidská práva. Jedná se o celou řadu úmluv, jako například Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidy, Úmluva o právním postavení uprchlíků, či deklarativních aktů, mezi něž řadíme např. Deklaraci OSN o právech osob náležejících k národnostním, etnickým a náboženským menšinám.

1.3 Svoboda vyznání v mezinárodních dokumentech na evropské úrovni

Ochrana svobody vyznání v evropském mezinárodním právu, které je nejvyspělejším regionálním systémem ochrany lidských práv, je zajišťována celou řadou dokumentů. Ty jsou přijímány nejen v rámci Evropské unie, ale také prostřednictvím Rady Evropy a Organizace pro bezpečnost a spolupráci.

1.3.1 Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

V rámci Rady Evropy je zásadní Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“) přijata roku 1950. Zakladatelské státy se při její tvorbě poučily skutečností, že samotné deklarování nutnosti ochrany lidských práv ještě nevede k jejich skutečnému dodržování, a proto chtěly vytvořit takový instrument, který by umožňoval skutečné uplatňování práv a svobod. Z toho důvodu jsou v Úmluvě začleněna jen práva a svobody mající individuální charakter, jež je možno přesně formulovat, a tak i účinně vynucovat.⁷

Úmluva formuluje právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání v čl. 9. Z tohoto práva pak vycházejí další lidská práva, jako například svoboda projevu, svoboda sdružování a pokojného shromažďování, která mají vůči základnímu lidskému právu vymezenému v čl. 9 povahu *lex specialis*, proto bude tento článek v jeho obecném znění aplikován jen zřídka.⁸ Jak vyplývá z judikatury Evropského soudu pro lidská práva, čl. 9

⁶ SPRATEK: *Evropská ochrana náboženské svobody...*, s. 39 – 57.

⁷ Tamtéž, s. 59 – 70.

⁸ ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod: Komentář s judikaturou. 1. část-Úmluva*. Praha: Linde Praha, a.s., 2010, s. 419.

nechrání každé jednání, které je motivováno náboženstvím nebo vírou, ani jednotlivci nezaručuje možnost chovat se za všech okolností tak, jak mu přikazuje jeho přesvědčení.⁹

Ačkoliv se náboženská svoboda týká především vyznání jedince, zahrnuje také právo své vyznání projevovat sám nebo s jinými, v soukromí či společně s těmi, kteří sdílejí stejné přesvědčení. Úmluva pak uvádí několik forem, kterých může projev náboženství nabývat, a to konkrétně bohoslužbu, vyučování, provádění náboženských úkonů a zachovávání obřadů. Svoboda chráněna tímto článkem slouží nejen věřícím, ale také ateistům, agnostikům a skeptikům, protože neznamená jen právo náboženství projevovat, ale také žádné neprojevovat.¹⁰

V druhém odstavci čl. 9 jsou pak vymezeny limity svobody projevu náboženského vyznání, a to konkrétně ty, které jsou nezbytné v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo práv a svobod jiných. Derogace povinností vyplývajících z prvního odstavce čl. 9 má tedy tři podmínky, které musí být splněny kumulativně. Z textu tohoto odstavce lze usoudit, že tvůrci přikládali náboženské svobodě velkou váhu, neboť se dané limity nevztahují na svobodu náboženství jako celek, ale pouze na jeho projev.

Omezení svobody projevu náboženství je chápáno nikoliv formálně, ale materiálně, proto je možné takové omezení také podzákonnými předpisy a common law. Na předpisy je však kladen nárok na kvalitu, a to především dostatečnou přesnost a předvídatelnost.¹¹

Při formulaci čl. 9 předložilo Turecko svůj návrh na připojení doložky, která by určovala, že smluvní text nebude mít vliv na již existující národní zákony, neboť zde byly obavy ze zneužití tohoto ustanovení islámskými fundamentalisty k desekularizaci státu. Podobný návrh učinilo také Švédsko, a to z důvodu zachování přednostního postavení luterské církve. Ani jeden z těchto návrhů nebyl zapracován, a ač bylo umožněno, aby státy učinili výhradu k tomuto článku, Švédsko ani Turecko nakonec žádnou neměly¹².

⁹ KOSAŘ, David. Věc Leyla Sahin proti Turecku. *Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 17.

¹⁰ SCHEU, Harald Christian. Řidičský průkaz a turban. Náboženský symbol z pohledu Evropského soudu pro lidská práva. *Jurisprudence*, 2009, roč. 18, č. 2, s. 36.

¹¹ SPRATEK: *Evropská ochrana náboženské svobody...*, s. 59 – 70.

¹² Tamtéž, s. 68 – 71.

1.3.2 Listina základních práv Evropské unie

Mezi další významné evropské dokumenty upravující náboženskou svobodu řadíme Listinu základních práv Evropské unie¹³ (dále jen „Listina základních práv EU“), která byla slavnostně vyhlášena 7. prosince 2000 v Nice. Svým obsahem tvoří nejrozsáhlejší katalog práv na mezinárodní úrovni a je jedinečná nejen novými právy v ní zakotvenými, ale také originální vnitřní strukturou. Listina základních práv EU upouští od klasického hierarchického řazení práv s nadřazeností osobnostních a politických práv nad právy hospodářskými, sociálními a kulturními a naopak klade důraz „na rovné hodnotové postavení všech práv vyjadřujících jednotné pojetí kvalit lidského života, které jednotlivá práva svým obsahem znamenají“.¹⁴

V rámci Evropské unie se užívá pojmu „základní práva“, namísto označení „lidská práva“, přičemž jsou pod tímto pojmem zahrnuta práva všech generací, nikoliv jen práva první generace, jak je chápe mezinárodněprávní teorie.¹⁵

Listina základních práv EU chrání náboženskou svobodu v hlavě II. s názvem Svobody, a to čl. 10, v jehož prvním odstavci je klasické vymezení obsahu náboženské svobody. Oproti jiným mezinárodním dokumentům je zde upraveno také právo odmítnout vojenskou službu z důvodu svědomí. Tato formulace byla obsažena na základě závěrů první každoroční zprávy o stavu lidských práv, zveřejňované Výborem Evropského parlamentu.¹⁶ Jednotlivá ustanovení Listiny základních práv EU neobsahují žádné limity, neboť všeobecnou omezující klauzulí je čl. 52.

1.4 Ústavní zakotvení svobody vyznání

Listina základních práv a svobod¹⁷ (dále jen „Listina“) ve svém druhém článku uvádí, že Česká republika je státem založeným na demokratických hodnotách a nesmí být vázán ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání. Česká republika musí akceptovat a tolerovat náboženský pluralismus, což především znamená, že nesmí diskriminovat či

¹³ Dříve byla označována jako Charta základních práv Evropské unie, ale po jejím vyhlášení v Úředním věstníku Evropské unie se užívá název Listina základních práv Evropské unie.

¹⁴ ŠÍŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2008, s. 201 – 220.

¹⁵ ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evropě: Srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Praha: Eva Roztoková-IFEC, 2009, s. 70.

¹⁶ ŠÍŠKOVÁ: *Dimenze ochrany...*, s. 209.

¹⁷ Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

naopak zvýhodňovat některý z náboženských směrů.¹⁸ Tyto „antitotalitární pojistky“ jsou pak rozšiřovány řadou legislativních opatření v právním řádu. Zásada náboženského pluralismu a tolerance je dále provedena v čl. 15 odst. 1 a v čl. 16 Listiny.¹⁹

Článek 15 odst. 1 Listiny stanoví, že svoboda svědomí a náboženského vyznání je zaručena a každý má právo změnit své náboženství či víru, nebo být bez náboženského vyznání. Je zde obsažen ústavní základ svobody lidského ducha, intelektu a jeho projevu v myšlení a svědomí, náboženském vyznání, vědeckém bádání a umělecké tvorbě. Svoboda lidského ducha a tvůrčího intelektu je ve smyslu čl. 15 svobodou neomezenou a neomezitelnou, neboť nikdo nemůže člověku zabránit přemýšlet. Omezení se může týkat až eventuálního projevu intelektu, a to navíc pouze tehdy, když se osoba dostane do rozporu s ústavním principem čl. 2 odst. 3 Listiny, tedy pokud by činila něco, co zákon zakazuje.²⁰

Podle čl. 16 odst. 1 Listiny, který je speciální konkretizací svobody náboženského vyznání dle čl. 15, má každý právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám, či společně s jinými, soukromě, veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Možnost projevovat víru a sdružovat se k projevu víry podle čl. 16 Listiny obsahově souvisí se svobodou projevu dle čl. 17 a také s obecnou sdružovací svobodou zakotvenou v čl. 20, a to i přesto, že jsou tato práva zařazena mezi právy politickými.²¹

Listina definuje speciální formu sdružování občanů, odlišnou od obecné sdružovací normy v čl. 20 Listiny. Ostatně i sám zákon o sdružování občanů²² ve svém § 1 odst. 3 písm. c) vymezuje, že se nevztahuje na sdružování občanů v církvích a náboženských společnostech. Právo na svobodný projev náboženství společně s jinými osobami je upraven v prováděcích předpisech, avšak jen pokud se jedná o organizované sdružení osob za účelem společného vyznání. Prováděcí normou je zde zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností²³, který upravuje jejich postavení a další otázky s nimi související. Tento zákon také konkretizuje pojem náboženské svobody a vymezuje legalizaci činnosti církví a náboženských společností.

¹⁸ KLÍMA, Karel. *Encyklopedie ústavního práva*. 1. vydání. Praha: ASPI, 2007, s. 643.

¹⁹ KLÍMA, Karel. In KLÍMA, Karel et al. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 943.

²⁰ KYSELA, Jan. In KLÍMA, Karel et al. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 1081 – 1085.

²¹ Tamtéž, s. 1087 – 1093.

²² Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů.

²³ Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), ve znění pozdějších předpisů.

Ústavní soud v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02²⁴ zdůraznil (odkazujíc na konstantní judikaturu Evropského soudu pro lidská práva), že základní práva a svobody lze omezit jen při splnění následujících podmínek: omezení musí být stanoveno zákonem, musí směřovat k legitimnímu cíli a být nezbytné v demokratické společnosti. Na rozdíl od svobody svědomí a náboženského vyznání, u níž Listina výslovně nestanoví žádné podmínky pro její omezení, lze svobodu výkonu náboženství nebo víry omezit zákonem z uvedených důvodů. „Jde zde však přitom o omezení výkonu těchto práv, nikoliv o jejich úpravu státem.“²⁵ Omezení je dle čl. 16 odst. 4 Listiny možné jen „jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých“.

Jak již bylo zmíněno výše, náboženskou svobodu lze vymezit jako *forum internum* (čl. 15 odst. 1 Listiny), tzn. „jako svobodu každého vyznávat určité náboženství a víru, do níž není možno ze strany třetích osob a zejména veřejné moci zasahovat. Jde o tzv. status negativus, resp. *libertatis*, charakteristický vymezením svobodného prostoru jedince, do něhož veřejná moc nemůže vstupovat“²⁶, který ale nezbytně neznamená povinnost státu vytvářet podmínky pro projevy náboženské víry nebo přesvědčení. Naproti tomu je status *positivus* prostorem, který je veřejné moci poskytován k tomu, aby aktivně zajišťovala rovné podmínky pro výkon náboženské víry a přesvědčení pro všechny konfese.²⁷

1.5 Ústavní soud a omezení svobody vyznání

Ústavní soud se ve své rozhodovací činnosti případy rozporu náboženské svobody a principu laického státu dosud nezabýval, avšak následující usnesení a nález alespoň zhruba demonstrují, jak Ústavní soud pohlíží na otázky týkající svobody vyznání a jejího omezení.

1.5.1 Vězeňská strava (sp. zn. II. ÚS 227/97)²⁸

Tímto usnesením Ústavní soud odmítnul ústavní stížnost, v níž stěžovatel, který byl ve výkonu vazby, požadoval vydání nálezu, ve kterém by bylo vysloveno, že „stěžovatel byl nucen přijímat potravu, která odporovala jeho židovskému náboženskému vyznání a byl tak vystaven strádání, případně smrti hlady, čímž došlo k porušení čl. 6 odst. 1 a 2, čl. 7 odst. 2 a čl. 16 odst. 1 Listiny základních práv a svobod.“

²⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.

²⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 8. října 1998, sp. zn. IV. ÚS 171/97.

²⁶ Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.

²⁷ BOUČKOVÁ, Pavla. *Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátcích křesťanské kříže? Jurisprudence*, 2011, roč. 20, č. 3, s. 15.

²⁸ Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, sp. zn. II. ÚS 227/97.

Ústavní soud v průběhu řízení vyhověl žádosti stěžovatele na vydání předběžného opatření, nakonec však dospěl k závěru, že uvedená ustanovení Listiny porušena nebyla a ústavní stížnost je zjevně neopodstatněná.

V odůvodnění Ústavní soud poukazuje na to, že náboženská svoboda, zakotvená v čl. 16 odst. 1 Listiny, „zajišťuje každému možnost projevat své náboženství bez zásahu státu. Stát tak není obecně vzato povinen opatřovat vyznavačům nějakého náboženství pomůcky, místnosti, zařízení. To mu přímo zakazuje čl. 2 odst. 1 Listiny zdůrazňující požadavek náboženské neutrality státu. Stát je povinen respektovat onen autonomní prostor věřících, do kterého nemůže zasahovat. V daném případě se stěžovatel nedomáhal zachování náboženské svobody, jako prostoru volného od zásahu státu, nýbrž práva na to, aby mu stát poskytoval nějaké věcné plnění, jehož obsah stát nemůže ovlivnit, neboť je určeno náboženskými představami stěžovatele.“

Ústavní soud si tedy položil otázku, „zda je Česká republika jako veřejná moc povinna poskytnout speciální stravu, jejíž požívání je součástí výkonu náboženství, jestliže se takový vyznavač víry nachází ve věznici, tj. v moci státu a je omezen na svobodě.“ Ve svém usnesení se přiklonil k názoru, že na tuto otázku není možno dát obecnou odpověď, stejně tak, jako se nepodařilo ji nalézt ani soudům v jiných státech. Každý případ je dle něj nutno posuzovat s ohledem na konkrétní okolnosti případu, přičemž budou významnou roli hrát nejen povaha náboženství a skutečnost, zda vězeň dodržoval stravovací pravidla již před omezením své osobní svobody, ale také další okolnosti Ústavním soudem v usnesení vyjmenované.

Podle Ústavního soudu však šetření ukázalo, že správa věznice našla způsob, jak svobodu projevu židovského vyznání zajistit, když stěžovateli umožnila, aby dostával požadovanou stravu zvenku a v žádném případě nenarušila ustanovení čl. 16 odst. 1 Listiny z toho důvodu, že ji měla poskytovat sama.

1.5.2 Svědci Jehovovi a krevní deriváty při léčbě dítěte (sp. zn. III. ÚS 459/03)²⁹

Tímto nálezem Ústavní soud zamítl ústavní stížnost, kterou ústavní stěžovatelé napadli usnesení Krajského soudu v Ostravě³⁰ a jemu předcházející usnesení Okresního soudu v Karvině³¹, jímž bylo nařízeno předběžné opatření, na jehož základě byl nezletilý syn stěžovatelů předán do péče Kliniky dětské onkologie Fakultní nemocnice Brno a ustanoven mu opatrovník pro řízení. Rodiče dítěte, členové Svědků Jehovových, od počátku léčby

²⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 20. srpna 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03.

³⁰ Usnesení Krajského soudu v Ostravě ze dne 10. 9. 2003, sp. zn. 13 Co 1074/2003.

³¹ Usnesení Okresního soudu v Karvině ze dne 13. 8. 2003, sp. zn. 39 Nc 1507/2003.

zdůrazňovali svůj odmítavý postoj k aplikaci krevních derivátů, neboť s nimi nemohli pro své náboženské přesvědčení a ze zdravotních důvodů souhlasit. Proto trvali na tom, aby byl syn léčen pouze prostředky zmírňujícími bolest, což by dle lékařů jednoznačně vedlo ke smrti dítěte. Podle stěžovatelů však výše zmíněná rozhodnutí soudů porušila jejich práva zakotvená v čl. 6 odst. 1 Úmluvy, čl. 32 odst. 4 a čl. 36 odst. 1 Listiny, čl. 6 odst. 2 Úmluvy na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny a dále čl. 9 odst. 1 a 2 a čl. 12 Úmluvy o právech dítěte.

Ústavní soud napadená rozhodnutí přezkoumal z hlediska tvrzeného porušení ústavně zaručených práv a svobod a dospěl k závěru, že ústavní stížnost není důvodná. V souvislosti s náboženskou svobodou pak Ústavní soud uvedl, že podle čl. 16 odst. 4 Listiny „výkon práva zakotveného v čl. 16 odst. 1 Listiny lze za určitých podmínek omezit, přičemž podmínky pro to [...] naplněny byly [...]“. Dále uvedl, že se jednalo o zásah v demokratické společnosti nezbytný, neboť dostatečný důvod takového omezení spatřuje v tom, že „ochrana zdraví a života dítěte, a o ni vzhledem ke konkrétním okolnostem skutečně šlo, je zcela relevantním a více než dostatečným důvodem pro zásah do rodičovských práv, kdy jde o hodnotu, jejíž ochrana je v systému základních práv a svobod jednoznačně prioritní“.

Přesto, že se tento nálezn zabývá právy zakotvenými v čl. 16 odst. 1 Listiny jen okrajově, je ukázkou případů, které Ústavní soud vnímá jako relevantní pro omezení těchto práv z důvodu nezbytné ochrany zdraví a svobod druhých.

2 Laický stát

2.1 Neutralita, laický a sekulární stát

Pojmy jako laický stát, sekulární stát a neutralita jsou často používány jako synonyma. Ač mezi nimi existují drobné významové odchylky, společné pro ně je, že všechna vyjadřují vztah státu k církvím a nejrůznějším ideologiím.

Neutralita státu značí, že stát není vázán žádnou ideologií či náboženstvím, což v sobě nese požadavek žádné z nich neupřednostňovat, avšak zároveň umožnit jejich existenci bez diskriminace.³² Princip konfesní neutrality státu v ústavním pořádku České republiky zakotvuje ustanovení čl. 2 odst. 1 Listiny, jež stanoví: „Stát je založen na demokratických hodnotách a nesmí se vázat ani na výlučnou ideologii, ani na náboženské vyznání“. O České republice, jakožto o konfesně neutrálním státu, hovoří také Ústavní soud, který ve svém nálezu³³ zdůrazňuje nejen nezávislost státu na církvích a náboženských společnostech (jako součást ideologické neutrality), ale také nezávislost církví a náboženských společností na státu při naplňování svých cílů. V dalším nálezu³⁴ pak Ústavní soud deklaruje: „Není sporu o tom, že církve a náboženské společnosti existují nezávisle na státním útvaru, neodvozují svoji moc od moci státní a že církevní právo není součástí práva státu.“ Jakub Kříž ze slov Ústavního soudu vyvozuje, že konfesní neutralita nemá za cíl náboženství odstranit z veřejného prostoru, ale naopak mu umožnit co nejširší možnost jeho působení. Není tedy cílem sama o sobě, ale prostředkem k uznání hodnoty náboženství, jakožto základního lidského práva.³⁵ Dopad čl. 2 je však dle Křížova názoru širší, neboť není jen pouhým zakotvením konfesní a ideologické neutrality státu, nýbrž současně stanoví, že stát není bezhodnotový, ale je ukotven v demokratických hodnotách.³⁶

Laický stát a laicismus (francouzsky *laïcité*) mají své kořeny ve Francii, kde těchto pojmů poprvé použil roku 1871 francouzský politik Ferdinand Buisson, který bojoval za zrušení výuky náboženství na státních školách.³⁷ V demokratické společnosti má tento pojem vyjadřovat neoptimálnější vztah státu a církve, ve kterém stát vystupuje z pozice náboženské

³² MADLEŇÁKOVÁ, Lucia. Neutralita, sekularizmus a laický stát. *Acta Iuridica Olomouciensis*, 2010, roč. 5, č. 2, s. 73.

³³ Nález Ústavního soudu ze dne 1. července 2010, sp. zn. PL. ÚS 9/07.

³⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 21. listopadu 2007, sp. zn. IV. ÚS 34/06.

³⁵ KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2011, s. 57.

³⁶ Tamtéž, s. 55.

³⁷ *Laický stát* [online]. Iuridicum:Encyklopedie o právu, 16. 11. 2010 [cit. 4. ledna 2012]. Dostupné na <http://iuridicum.pecina.cz/w/Laick%C3%BD_st%C3%A1t>.

neutrality, avšak plně respektuje nezávislost církví a náboženských společností a nevměšuje se do jejich zájmů. Měl by být jakýmsi protipólem ke středověkému teokratickému státu, kde byly náboženství a politika úzce propojeny a stát poskytoval některé z církví svou ochranu a prohlásil její nauku za státní ideologii.

Pojem laický stát byl užít Ústavním soudem v jeho nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02³⁸, kde uvedl: „Česká republika je založena na principu laického státu“. O správnosti takové formulace je možno pochybovat, neboť laický stát není právním pojmem, není zmíněn v žádném právním předpisu České republiky, ani není definován Ústavou či Listinou. Jazykovým výkladem³⁹ zjistíme, že slovo laik, a od něj odvozené slovo laický, pochází z řeckého slova *laikos*, které znamená lidový, čímž bychom mohli dojít k tomu, že se v případě laického státu jedná o stát plný laiků, čili neodborníků, jak také zmiňuje Tretera.⁴⁰ Jelikož se slovo laický v českém jazyce také užívá jako protiklad k „duchovnímu stavu“, jednalo se v tomto případě nejspíše o snahu Ústavního soudu negovat pojem konfesijní stát.⁴¹

Pokud bychom skutečně označili Českou republiku jako laický stát, nebyl by dle Lucie Madleňákové naplněn čl. 2 Listiny, protože bychom tímto pojmem pokryli jen zákaz vázanosti státu na náboženství, nikoliv však na ideologii.⁴² Navíc například Radomír Malý zastává názor, že sama teorie laického státu je novou ideologií, a to ideologií agnosticizmu a laicismu, protože není ničím jiným, než „přímým produktem osvícenské nauky o nutnosti likvidovat křesťanství jako pozůstatek barbarského středověku“⁴³.

Řada autorů, příkladem prof. Pavliček⁴⁴ či Monika Forejtová⁴⁵ však v čl. 2 odst. 1 Listiny zakotvení principu laického státu spatřuje. Naproti tomu Pavla Boučková ve svém komentáři k Antidiskriminačnímu zákonu mluví v souvislosti s tímto článkem o principu sekularismu a Karel Klíma v komentáři k Listině ani žádného podobného termínu neužívá.

³⁸ Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.

Tento pojem byl užít také v usnesení ze dne 31. srpna 2000, sp. zn. III. ÚS 136/2000 a v nálezu ze dne 26. března 1997, sp. zn. I. ÚS 211/96.

³⁹ REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vydání. Voznice: Leda, 2001, s. 330.

⁴⁰ TRETERA, J. R. *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 17.

⁴¹ Tamtéž, s. 17.

⁴² MADLEŇÁKOVÁ, Lucia. Neutralita, sekularizmus a laický stát. *Acta Iuridica Olomouciensis*, 2010, roč. 5, č. 2, s. 73.

⁴³ MALÝ, Radomír. Laický nebo pluralitní stát? In LAMPARTER, Michal (ed), *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998, s. 7 – 16.

⁴⁴ PAVLIČEK, Václav et al. *Ústavní právo a státověda. II. Díl Ústavní právo České republiky. Část 2*. Praha: Nakladatelství Linde, 2004, s. 10.

⁴⁵ KLÍMA: *Encyklopedie ústavního práva*, s. 643.

Sekularizace pak dle Heramna Lübbe znamená, že se „věc, území či instituce vyjme či uvolní z církevně-duchovní observace a vlády“⁴⁶. Jedná se o proces, kdy se politický řád oddělí od křesťanského náboženství jako své základny a vede k neutralitě v otázce náboženské pravdy. Tento proces je spojován s nástupem moderního státu, který hlásal „odnáboženštění“, které pak totalitní státy dovedly až k vytvoření jakéhosi politického náboženství.⁴⁷

Kořeny sekularizace podle E. W. Böckenfördera sahají až do období boje o investuru, který se odehrál na začátku 12. století a v jehož důsledku došlo k rozlišování oblastí na „státní“ a duchovní“⁴⁸. Například René Rémond však stanovuje jako počáteční bod Velkou francouzskou revoluci, neboť před rokem 1789 bylo náboženství všude úzce svázáno s životem společnosti.⁴⁹ V západní Evropě ale k sekularizaci v celospolečenském měřítku došlo nejpozději ve 20. století a ubírala se především cestou oddělení náboženského a občanského principu na základě institucionalizovaného potlačování religiozity, což byl rozdíl oproti Americe, kde se sekularismus projevoval spíše jako fundamentální odluka státu od církve, která měla za následek růst na státu nezávislých náboženských organizací.⁵⁰

Slovo sekularismus je odvozeno od saeculum, což v původním slova smyslu znamená staletí, ale postupně byl jeho význam rozšířen na „vše, co je zahrnuto v čase jako opaku věčnosti“⁵¹.

Zdeněk R. Nešpor uvádí, že ač je Evropa sekularizovaná a mohlo by se tedy zdát, že vliv křesťanství se omezil, není to pravda. Důkaz je prý mimo jiné fakt, že Evropskou unii z velké části tvoří státy s křesťanskými kořeny a o vstupu muslimského Turecka se vedly dlouhé diskuze. Dle jeho názoru navíc Evropa povýšila sekularismus na své nové „náboženství“, které však zatím jen kritizuje náboženské identity, aniž by vytvořilo svůj vlastní systém pozitivních hodnot.⁵²

⁴⁶ BÖCKENFÖRDE, Ernst Wolfgang. Vznik státu jako proces sekularizace. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 8.

⁴⁷ MADLEŇÁKOVÁ: *Neutralita, sekularizmus...*, s. 69.

⁴⁸ BÖCKENFÖRDE: *Vznik státu jako...*, s. 7 – 10.

⁴⁹ RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003, s. 15.

⁵⁰ NEŠPOR, Zdeněk R. Sekularizace politiky a veřejné sféry a jejich nebezpečí: Několik podnětů sociologie náboženství. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 105 – 113.

⁵¹ HALAS, František X. Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, s. 41.

⁵² NEŠPOR: *Sekularizace politiky...*, s. 109 – 112.

Z pohledů některých autorů, jako například Ernsta W. Böckönferda, je nutné, aby si sekularizované státy našly nějakou „náhradu“, která by byla schopna vyplnit prostor po konfesionálním přesvědčení, které představovalo pro společnost integrační prvek a zamezovalo jejímu rozpadu na jednotlivce bez jakýchkoliv sdílených hodnot. Také Kateřina Šimáčková tvrdí, že je nutné, aby bylo právo a právní předpisy doplněny o další normativní systém, protože „právo může ubránit společnost před nespočetnými excesy z pravidel, nemůže však dlouhodobě a ve velkém zakotvit pravidla, která nejsou primárně sankcionována veřejným míněním či výčitkami svědomí.“⁵³

Někteří právníci, jako například Lucia Madleňáková, uvádějí, že Česká republika není sekulárním státem a dokonce sekularismus označují jako ideologii, kterou naše republika nemůže být vázána vzhledem k postoji, který k nim v druhém článku Listiny zaujímá.⁵⁴ Tento názor mi však přijde až příliš formalistický, neboť označovat sekularismus, u kterého je hranice mezi ním a laickým státem jen velmi nepatrná, za ideologii zakázanou naším ústavním pořádkem, je přehnané. Navíc i princip laického státu je některými odborníky považován za ideologii, jak jsem již výše uvedla.

Další, dle mého mínění poněkud radikální názor, zaujímá ve svém článku Kateřina Šimáčková, která uvádí, že ateismus je v České republice převládající ideologií, a takové jsou vždy nebezpečnější než ideologie menšinové⁵⁵. Pokud bychom však přiměřili projev ateismu na otázku náboženských symbolů ve veřejných prostorech, dostaneme se do situace, kdy již nejsme schopni rozeznat, zda se jejich přítomnost dotýká neutrality státu či je v rozporu s ateistickým přesvědčením a dotýká se tak práv druhých (což už je dle judikatury Evropského soudu pro lidská práva opodstatněním jejich zákazů). Projev neutrality i ateistického přesvědčení jsou podle mě totožné. Je důležité si navíc uvědomit, že svoboda vyznání v sobě obsahuje také právo být bez vyznání.

Jak tedy rozlišit hranice mezi laickým a sekulárním státem? Některé prameny tyto pojmy považují za synonyma, další pak uvádějí, že laický stát sice uznává náboženské organizace, jejich členům ale neposkytuje žádná privilegia a zároveň neuznává samotná náboženství. Oproti tomu pak sekulární stát uznává všechna náboženství a poskytuje jim jak oprávnění, tak jim i určuje povinnosti.⁵⁶ Existují však i prameny, které mají za to, že se sice

⁵³ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Ideologická neutralita státu a postavení církvi v České republice. *Revue církevního práva*, 3/2006, č. 35, s. 193 – 202.

⁵⁴ MADLEŇÁKOVÁ: *Neutralita, sekularismus...*, s. 69 - 72.

⁵⁵ ŠIMÁČKOVÁ: *Ideologická neutralita...*, s. 196.

⁵⁶ *International secularism: Why?*[online]. Sekular Nations Organization [cit. 7. prosince 2011]. Dostupné na <<http://secularnations.com/index.php?page=internationalsecularism>>.

v současnosti tyto pojmy překrývají, avšak v minulosti se laický stát od sekulárního odlišoval tím, že sekularizaci prohluboval odebráním církvím určité sféry vlivu (například vzdělání).⁵⁷

Jakub Kříž ve svém komentáři k zákonu o církvích a náboženských společnostech o České republice hovoří jako o konfesně neutrálním státu, přičemž zdůrazňuje nutnost nezaměňovat tento pojem za „vypjatý laicismus (sekularismus), který odmítá tolerovat náboženské projevy mimo soukromý prostor jednotlivce“⁵⁸. Z tohoto pojetí lze usuzovat, že také autor považuje laicismus za pojem označující „přísnější“ formu sekularismu.

Osobně se domnívám, že užívat termíny laický stát a sekulární stát jako synonyma není vzhledem k velmi nepatrným rozdílům v jejich významech nikterak chybné, ale přikláním se k označování České republiky jako konfesně neutrálního státu. Je to vhodné řešení jednak z důvodu nejasností ohledně správnosti pojmu „laický“, ale také proto, že pokud jsou některými odborníky laicismus a sekularismus chápány jako ideologie, nebyl by z jejich pohledu naplněn obsah čl. 2 Listiny. Pokud bychom se navíc drželi obsahového vymezení laicismu tak, jej chápe Jakub Kříž, nemohli bychom ho na Českou republiku použít, protože zde se žádná netolerance a omezení týkající se náboženských projevů na veřejnosti (především v otázce oblékání a symbolů) zatím nevyskytují.

2.2 Systém vztahů státu a církvi

Náboženství je důležitou součástí politické kultury, neboť jej lze považovat za zdroj základních hodnot společnosti. Stát a jeho vztah k náboženství však prošel za dobu své existence dlouhým vývojem, který byl ovlivněn a poznamenán především kompromisy vzešlými z náboženských bojů. Poté, co skončila dominance církve nad státem, začal se uplatňovat princip suverenity státu, který se projevoval zejména tím, že ve státě je jen jedno právo a jeho jediným zdrojem je stát. Základní otázkou vztahu mezi státem a církví je, nakolik se mají církve podílet na chodu státu a naopak, nakolik může stát zasahovat do záležitostí církve. Podle vztahu státu k církvím a náboženským společnostem teorie rozlišujeme státy konfesijní a státy světské, označované jako sekulární či laické.

Upřednostňuje-li státní moc jen jedno náboženství nebo jen jedno vyznání v rámci určitého náboženství, jedná se o *klasický konfesijní stát*. Ostatní náboženství a vyznání či stav bez vyznání buď zcela vylučuje, nebo pouze toleruje. Na základě těchto kritérií tedy hovoříme o tolerančním a netolerančním konfesijním státu. Konfesijními státy s označením „à rebours“

⁵⁷ *Laický stát* [online]. Iuridicum: Encyklopedie o právu, 16. 11. 2010 [cit. 22. prosince 2011]. Dostupné na <http://iuridicum.pecina.cz/w/Laick%C3%BD_st%C3%A1t>.

⁵⁸ KRÍŽ: *Zákon o církvích a náboženských společnostech...*, s. 60.

jsou pak takové, které povýší ideologii, jejíž součástí je ateismus, do postavení, které v klasických konfesijních státech zaujímá náboženská víra a vyznání. Mezi takové státy lze řadit státy komunistické, právě díky své snaze vnucovat celé společnosti ideologii ateismu.⁵⁹

Opakem konfesního státu je *stát světský*, který je založen na konfesní neutralitě, a tedy na neidentifikaci takového státu s určitým přesvědčením či náboženstvím. S tímto typem úpravy vztahu státu a církví je spojen také tzv. paritní systém, který při splnění zákonem stanovených podmínek zaručuje všem konfesím právo na rovnocenný přístup ze strany státu. I přesto, že se světský stát neztotožňuje s žádnou konfesí, dochází mezi ním a církvemi k určité spolupráci a podpoře. Podle intenzity této spolupráce dělíme státy na odlukové a kooperační.⁶⁰

*Odlukový stát*⁶¹ církve nejen finančně nepodporuje, ale mnohdy také neuznává jejich postavení podobné veřejným korporacím. Důvodem takové odluky je buď snaha odstranit zásahy státu do církevních záležitostí, či pokus o vytlačení církví na okraj společenského dění. Naproti tomu *světský stát kooperační* je založen na spolupráci v oblasti školství, zdravotnictví a sociální péče. Jedná se o model, který je typický pro většinu států Evropské unie a i tradiční „odlukové“ státy, jako Francie, se k tomuto systému přiklání, protože přináší řadu výhod pro stát i celou společnost, a to díky pozitivnímu působení církví a náboženských společností v záležitostech obecného prospěchu.⁶² Také v České republice je mezi církví a státem vztah kooperace a jejich vzájemné nezávislosti, jak zmiňuje i Ústavní soud⁶³, avšak otázka odluky státu a církve ještě není zcela vyřešena. Základy koncepce odluky můžeme nalézt v čl. 2 odst. 1 a v čl. 16 odst. 2 Listiny, kdy tuto koncepci popsal prof. Antonín Hobza jako „konec obojího práva a výlučné panství práva světského na státním území“, přičemž až touto odlukou, dle jeho názoru, dochází k tomu, že se právní řád stává laickým. V rozporu s tímto ustanovením ale dochází ke státnímu financování církví a náboženských společností, a to dle zákona č. 218/1949 Sb., o hospodářském zabezpečení církví a náboženských

⁵⁹ TRETERA, J. R. *Stát a církev v České republice...*, s. 16.

⁶⁰ TRETERA: *Stát a církev...*, s. 14 – 16.

⁶¹ Teorie rozlišuje několik druhů dělení typů odluky-viz například: NĚMEC, Damián. Mezinárodní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a Polskem, Rakouskem a Československem v období mezi dvěma válkami. In KOUCKÁ, Ivana, PAPAJÍK, David (ed.). *„Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-uherské monarchie v letech 1918-1938“*, Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 45-46.; KADLECOVÁ, Marta. Několik poznámek k odluce státu a církví. In LAMPARTER, Michal (ed), *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1996, s. 23-24.

⁶² TRETERA: *Stát a církev...*, s. 14 – 16.

⁶³ Nález Ústavního soudu ze dne 1. července 2010, sp. zn. Pl. ÚS 9/07.

společností státem.⁶⁴ V oblasti svobody náboženského vyznání, formální rovnoprávnosti církví a vyznání, včetně odstranění ingerence státu do obsazování církevních úřadů, však již odluha provedena byla.

2.3 Vztah státu a církví v judikatuře Ústavního soudu

V České republice je vztah státu, církví a náboženských společností upraven v čl. 15 a 16. Listiny, a dále pak v zákoně č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Na upřesnění tohoto vztahu se pak významnou měrou podílel náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 a dále náleží sp. zn. Pl. ÚS 2/06, kterými se budu zabývat v následujících podkapitolách.

2.3.1 Církevní právnické osoby I. (sp. zn. Pl. ÚS 6/02)⁶⁵

Nový zákon o církvích a náboženských společnostech, zákon č. 3/2002 Sb., který byl Poslaneckou sněmovnou přijat i přes jeho zamítnutí Senátem a suspenzivní veto prezidenta České republiky, nabyt účinnosti dne 7. ledna 2002 a nahradil tak zákon č. 308/1991 Sb.⁶⁶

Dne 13. 2. 2002 skupina 21 senátorů podala k Ústavnímu soudu návrh na zrušení celého zákona nebo alespoň některých vybraných částí. Podle senátorů tento zákon „oproti dosavadní právní úpravě snižuje standard ochrany svobody a náboženského vyznání a vnáší do soukromé sféry občanů nadbytečnou státní ingerenci“. Zákon dle nich nerespektuje svébytné postavení církví, které je odlišné od jiných právnických osob, a to především vzhledem k jejich historickému a celospolečenskému významu. V návrhu byly rovněž vytýkány otázky subjektivity církví a registračního principu.

Kritizována byla také redukce činností na ty, jež přímo souvisí s vyznáváním víry, a to podle § 3 zákona č. 3/2002 Sb., ve kterém se pojmem církev a náboženské společnosti rozumí „dobrovolné společenství osob s vlastní strukturou, orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady a projevy víry, založené za účelem vyznávání určité náboženské víry, ať veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování a duchovní služby.“ V komparaci s předešlou úpravou tak došlo k zúžení účelu církví a náboženských společností jen na organizaci, vyznávání a šíření a chybí tak jedna z jejich důležitých vlastností - sociální a charitativní činnost. To má za následek, že ty církevní právnické osoby,

⁶⁴ PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky*. 1. úplné vydání. Praha: Leges, 2011, s. 555 - 557.

⁶⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02.

⁶⁶ Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností.

kteře se zabývaly charitativní činností, již pod evidenci ministerstva kultury nespadají a musí se přeregistrovat do jiných právních a organizačních forem, jako jsou občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti nebo společnosti s ručením omezeným, protože podle derogovaného ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002 Sb. mohlo ministerstvo kultury zaevidovat pouze ty církevní orgány a instituce, které byly založeny podle vnitřních předpisů církve „za účelem organizace, vyznávání a šíření náboženské víry.“⁶⁷

Dříve než se Ústavní soud začal zabývat samotným návrhem, vyjádřil se k ústavním principům náboženské svobody, a jak konstatuje Stanislav Přibyl, „vytvořil si ideovou základnu pro posuzování konkrétních norem týkajících se samotných církví a náboženských společností“⁶⁸. Některé z jeho závěrů jsou zmíněny v jednotlivých kapitolách této práce, proto jen shrnu, že Ústavní soud zdůraznil zásadu autonomie církví a náboženským společnostem spočívající v zákazu zásahů ze strany státu a nemožnost přezkumu otázek týkajících se vnitřních záležitostí prostřednictvím obecných soudů a dále konstatoval, že náboženská svoboda není zaručena pouze na úrovni vnitrostátního práva, nýbrž je rovněž předmětem ochrany mezinárodněprávní.

Ústavní soud nakonec nepřistoupil ke zrušení celého zákona, ale ve svém nálezu zrušil jen tato ustanovení zákona č. 3/2002 Sb.: § 6 odst. 2, § 21 odst. 1 písm. b), § 27 odst. 5 věty druhé v části „a obsažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“ a § 28 odst. 5.

Ustanovení § 6 odst. 2 zákona č. 3/2002, podle kterého bylo dovoleno církvím a náboženským společnostem zřizovat své právnické osoby pouze za účelem organizace vyznávání a šíření náboženské víry, bylo zrušeno proto, že je tato formulace „ve zjevném rozporu se samotným cílem a smyslem církví a náboženských společností a svědčí o jejich zásadním nepochopení, neboť jejich aktivity se přirozeně neredukují jen na prezentaci náboženské víry, nýbrž svojí činností navenek překračující omezení na pouhý výkon náboženství vyzařují do celé společnosti a představují tak i nezbytný předpoklad fungování občanské společnosti.“ S tímto stanoviskem nesouhlasí prof. Václav Pavlíček, který tvrdí, že: „Listina základních práv a svobod a Ústava ČR neznají a pojmově ani nemohou znát při respektování náboženské neutrality státu, u žádných náboženských, nenáboženských či protináboženských organizací pojem „vyzařování“, mimo jejich státem akceptovaných struktur a statutů, nemají ani nástroje, jak takové údajně „záření“ regulovat [...], aby se

⁶⁷ PŘIBYL, Stanislav. Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církví v ČR. *Revue církevního práva*, 2004, roč. 3, č. 29, s. 204.

⁶⁸ Tamtéž, s. 208.

nepoškozovaly zájmy těch skupin občanů a jednotlivců, kteří si nepřejí být takovému vnějšímu „záření“ vystavováni a aby si stát zachoval neutrální a laický charakter ke všem sdružením, včetně všech náboženských hnutí.“⁶⁹

Ustanovení § 21 odst. 1 písm. b) bylo zrušeno pro nerespektování principu proporcionality, které soud spatřuje v nepřiměřeném sankcionování církví zasahujícího do jejich činnosti, a to vše jen z důvodu pochybení v oblasti informační povinnosti.

Ústavní soud nálezem zrušil § 27 odst. 5 věty druhé v části „a dosažený zisk smí být použit jen k naplnění cílů činnosti církve a náboženské společnosti“. Stanislav Příbyl v takto formulovaném normativním textu spatřuje snahu zákonodárce nejen o vymezení církve vůči ostatním subjektům vyvíjejícím ekonomickou činnost, ale také snahu o zabránění pokusům nově registrovaných subjektů o nekontrolovatelné toky peněz, jenž by byly zastírány jakožto činnost církví a náboženských společností.⁷⁰ Ústavní soud tuto část ustanovení chápe jako nepřiměřený zásah do soukromoprávní podstaty církví a náboženských společností, které jsou tak omezovány v možnosti svobodně disponovat se svými příjmy, přičemž takový zásah není legitimován žádným veřejným zájmem.

Ke zrušení ustanovení § 28 odst. 5 přistoupil proto, že ač neshledal důvody pro zpochybnění zásady evidence církevních právnických osob (jakožto institutu důležitého z hlediska ochrany práv třetích osob a informační funkce), v derogovaném ustanovení § 6 odst. 2 se v podstatě jedná o zastřenou registraci, která tak podmiňuje vznik a zánik církevních právnických osob konstitutivním právním aktem státního orgánu.

K nálezu měli odlišná stanoviska Jiří Malenovský a Pavel Holländer, a to zejména k argumentaci odůvodnění v části týkající se ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 3/2002, která je dle jejich názoru nepřesvědčivá a nepřesná.

Odůvodnění vytýkají, že jako argumentu nemožnosti přiznat aktu registrace konstitutivní účinky je užíváno tvrzení, že „u řady církví a náboženských společností vyplývá jejich právní existence z jiných normativních právních systémů, a státní moc tak nemůže jejich obecnou právní způsobilost konstituovat“, přičemž je za příklad dána katolická církev a Svatý stolec. Jak dále uvádějí: „ Odůvodnění nálezu zjevně vychází z premisy, že koncepce registrace coby konstitutivního aktu je nepoužitelná na katolickou církev vzhledem k mezinárodní subjektivitě Svatého stolce. Z toho pak neodůvodněně usuzuje na nepoužitelnost konstitutivní koncepce na všechny církve (náboženské společnosti). Ve skutečnosti je katolická církev v poměru k ostatním

⁶⁹ PAVLÍČEK, Václav et al. *Ústavní právo a státověda. II. Díl Ústavní právo České republiky. Část 2.* Praha: Nakladatelství Linde, 2004, s. 10 – 11.

⁷⁰ PŘIBYL: *Význam nálezu...*, s. 205.

církvím naprostou výjimkou, jež tudíž nemůže sloužit jako model pro obecnou právní úpravu“. Obecně pak považují princip registrace „za výraz volného uvážení zákonodárce“.

Tento nálezn je bezesporu velmi důležitým nejen díky vyjádření Ústavního soudu k ústavním principům svobody náboženského vyznání v České republice, ale také svým potvrzením standardů vnitřní autonomie církve. Zákon č. 3/2002 však po tomto nálezu prošel novelizací, která se pro namítanou protiústavnost stala předmětem rozhodovací činnosti Ústavního soudu, jejímž výsledkem je nálezn sp. zn. Pl. ÚS 2/06.

2.3.2 Církevní právnické osoby II. (sp. zn. Pl. ÚS 2/06)⁷¹

Skupina senátorů Senátu Parlamentu České republiky podala Ústavnímu soudu návrh na zrušení zákona č. 495/2005 Sb. (eventuálně vybraných ustanovení), kterým byl s účinností od 23. prosince 2005 novelizován zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech. V návrhu jako důvod uvedli, že v této novele spatřují snahu zákonodárce o omezení náboženské svobody, přičemž nutnost takových kroků nikterak nevyplývá z předchozího chování církví a náboženských společností. Navrhovatelé zákona vytýkali nejen v rozpor s čl. 16 Listiny, ale taktéž snahu zákonodárce o vyvázání se ze závěrů nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02, a to použitím odlišného označení pro církvemi zřizované subjekty. Obdobně na danou novelu pohlíželi disentující soudkyně Ivana Janů, která se ve svém odlišném stanovisku pozastavuje nad většinovým názorem, jenž takový postup akceptuje.

V tomto nálezu se řeší obdobné otázky jako v nálezu Pl. ÚS 6/02, především ty, které souvisí se vznikem církevních subjektů. Plénum Ústavního soudu však překvapivě došlo k odlišným závěrům. Ve svém odůvodnění uvádí, že „vzhledem k normativní změně ve vymezení „evidovaných právnických osob“ [...] se oproti původnímu hodnocení (v nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02) kontextuálně posouvá i dříve vyjádřená argumentace pojmy „registrace“ a „evidence“, jež nemusí již stát v ostré kontrapozici“. Tento posun pak Ústavní soud vysvětluje tak, že „konkrétní „evidence“, byť i opticky „konstitutivní“, svými podmínkami nejenže nemusí mít veškeré znaky „registrace“, nýbrž je způsobila se spíše blížit „deklaraci“, zejména respektuje-li vznik právnické osoby již k datu zřízení a jestliže musí být provedena v zákonem stanoveném čase vždy, splní-li navrhovatel objektivně rozumné formální podmínky.“ Tato argumentace dle mého názoru odporuje nálezu z roku 2002, kde bylo soudem z důvodu zastírané registrace zrušeno ustanovení § 6 odst. 2 a § 28 odst. 5. Také disentující soudkyně Dagmar Lastovecká v odlišném stanovisku odůvodnění Ústavního soudu

⁷¹ Nálezn Ústavního soudu ze dne 30. října 2007, sp. zn. Pl. ÚS 2/06.

vytýká, že zcela opomíjí fakt, že právní úprava evidence v tomto zákoně je zastřenou registrací a nesplňuje tak podmínky pro vznik církevních subjektů nezávisle na státu.

Jako důvod zmíněného kontextuálního posunu Ústavní soud uvádí, že zákon č. 3/2002 Sb. v původním znění, pojednával o „církevních právnických osobách“, tehdy se zákonem úzce vymezenou činností, kdežto nyní jde o posouzení situace „evidovaných právnických osob“ se širě vymezenou činností. Ivana Janů k tomu v odlišném stanovisku dodává, že zde nebyl důvod měnit závěry obsažené v nálezu z roku 2002, neboť „současné „evidované právnické osoby“ jsou stejnými entitami, na něž dopadají závěry ve věci sp. zn. Pl. ÚS 6/02“, o čemž dle jejího mínění svědčí mimo jiné to, že se v teorii nadále užívá pojmu církevní právnické osoby.

Další argumentem Ústavního soudu je potřeba ochrany práv třetích osob a nastolení právní jistoty, které dle jeho názoru nelze docílit méně omezujícím normativním prostředkem, než jakým je právě evidence. Z pohledu trojstupňové analýzy pak dochází k závěru, že takové prostředky „za objektivně nerozumné či dokonce šikanózní považovat nelze; na druhé straně - ve vztahu k principu autonomie církví a náboženských společností - též platí, že nepředstavují nepřiměřenou (neúnosnou) zátěž nároky, jež na tyto subjekty, coby zřizovatele právnických osob kladou“. Disentující soudkyně Ivana Janů takovému odůvodnění vytýká, že většinový názor pléna nevychází ze spolehlivě doložených skutečností, jež by nasvědčovaly tomu, že by pouhá evidence nezaručovala ochranu práv a svobod třetích osob a vedla by k nejasným údajům o právní existenci konkrétních církevních subjektů, zejména vezme-li se v potaz jejich uvedení v základních dokumentech církví, které jsou volně přístupné na internetových stránkách Ministerstva kultury.

Na základě výše uvedených skutečností se neztotožňuji s tvrzením Ústavního soudu, že se nejedná o odklon od dosavadní judikatury, jak ve svém odůvodnění několikrát zmiňuje. Dle dissentujícího soudce Miloslava Výborného odůvodnění soudu absentuje vysvětlení „proč dřívější názory Ústavního soudu zůstaly opominuty“ a Dagmar Lastovecká s Ivanou Janů namítají, že v tomto případě nebyly splněny zákonné požadavky pro rozhodnutí přijímaného na základě právního názoru, který se odchyluje od právního názoru Ústavního soudu již dříve vysloveného.

Pokud však odhlédnu od problematického odůvodnění takového názorového odklonu a zaměřím se pouze na samotnou otázku evidence (byť je zastřenou registrací), přikláním se k závěrům učiněným v tomto nálezu. České republice, jakožto suverénnímu státu, nelze upírat možnost rozhodnout o tom, která entita nabude podle jejího právního řádu statusu právnické

osoby. Ochrana práv třetích osob a právní jistota při jednání s církevními právníckými osobami by byla dle mého názoru ohrožena, pokud bychom vycházeli jen ze závěrů, že právní subjektivita daného církevního subjektu vyplývá z církevního řádu, a tudíž ji Česká republika nemůže znovu vytvořit, nýbrž jen respektovat. Takovou povinnost ji navíc neukládá Listina, Ústava ani mezinárodní smlouva, kterou by byla ČR vázána, jak také zmiňují v odlišném stanovisku k nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 soudci Jiří Malenovský a Pavel Holländer.

3 Problematické aspekty svobody vyznání

Požadavek konfesní neutrality státu je zakotven v mnoha evropských ústavách. Tato neutralita je vyžadována především ve veřejném prostoru, ve kterém by měly absentovat veškeré symboly směřující k domnění upřednostňování určitého náboženství ze strany státu. Problémem ale je, že naše představa o neutrálním, sekularizovaném prostředí se příliš neztotožňuje s realitou, která je křesťanským základem evropské společnosti ovlivněna i v tak všedních věcech, jako je volba dnů pracovního klidu, svátků, stravování či oblékání. Možná právě proto je pro nás tak těžké objektivně posoudit, co lze skutečně považovat za nábožensky neutrální a co naopak nevědomky směřuje ke snaze asimilovat chování lidí odlišného náboženského vyznání.

V následujících kapitolách se zaměřím na rozpor konfesní neutrality státu a svobody vyznání jednotlivce v oblasti pracovněprávních vztahů, oblékání a náboženských symbolů ve veřejných prostorech.

3.1 Náboženská svoboda versus svátky a právo zaměstnance projevat své náboženské vyznání

Svátek je institucí, která je úzce spjata s identitou, tradicemi a historickým vývojem určitého státu. Svátky, které zákon č. 245/2000 Sb., o státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu⁷² ve svém § 2 označuje jako svátky ostatní, však nemají svůj původ v české státnosti, nýbrž jsou významné z důvodů společenských, ve většině případů pak náboženských.

Tyto „ostatní svátky“ se obecně označují za dny pracovního klidu, během nichž je zakázán výkon závislé práce. Paradoxní je, že přesto, že je Česká republika dle čl. 2 odst. 1 Listiny prohlášována za stát, jenž není vázán na žádné náboženství ani ideologii, čtyři z pěti těchto svátků mají svůj původ v křesťanství. Například maďarský Ústavní soud ale v jednom ze svých rozhodnutí došel k názoru, že Vánoce a Velikonoce jsou slaveny a sledovány nejen věřícími, ale také zbytkem společnosti spojující s nimi i řadu nenáboženským zvyků, což je

⁷² Zákon č. 245/2000 Sb., o státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu, ve znění pozdějších předpisů.

dáno historickým vývojem státu.⁷³ Právě z toho důvodu již nelze tyto svátky považovat za čistě křesťanskou událost.

Vyvstává zde však otázka, zda musí zaměstnanec pracovat v den, ve který mu, dle jeho náboženského přesvědčení, není dovoleno pracovat, ač se daný den neřadí mezi státem uznávané svátky. Zákon č. 308/1991 Sb.⁷⁴, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností ve svém § 2 odst. 2 výslovně stanovil, že „věřící má právo slavit svátky a obřady podle požadavků vlastní víry, v souladu s obecně závaznými právními předpisy“. Nový zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech už takto výkon svobody náboženského vyznání a přesvědčení neupravuje. Odpověď neposkytuje zákon o zaměstnanosti⁷⁵, ani zákoník práce⁷⁶, neboť zde úprava oslavy jiných, než státem uznávaných svátků, vůbec obsažena není. V této souvislosti je upraven prostřednictvím zákona č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, (dále jen „antidiskriminační zákon“)⁷⁷ pouze zákaz diskriminace z důvodu náboženského vyznání, víry nebo proto, že je osoba bez vyznání či z důvodu vztahu k takovéto osobě.

Nedostatek zákonné úpravy, která by zaměstnavatelům určila, jak se vypořádat se specifickými požadavky zaměstnanců, vyplývajících z jejich víry nebo náboženského přesvědčení, se v praxi ukazuje jako problematická. Z nedávné doby pochází například případ dvou žen hlásících se k Církvi adventistů sedmého dne, které se na veřejného ochránce práv Pavla Varvařovského obrátily s dotazem, zda není v rozporu s jejich právem na svobodu vyznání pracovat podle nařízení zaměstnavatele v sobotu, která pro členy dané církve představuje den odpočinku. Zaměstnavatel nejprve požadavek stěžovatelek na volné soboty respektoval, avšak po jejich přeřazení do nepřetržitého provozu začaly být stěžovatelkám nařizovány i směny připadající na sobotu. Stěžovatelky se odmítly tomuto režimu podřídít a z důvodu absence dostaly výpověď. Veřejný ochránce práv však při svém šetření došel k názoru, že takové jednání zaměstnavatele není diskriminační, ani v rozporu se zákonem, pokud podnikne rozumné kroky ve vztahu k začlenění osob určitého náboženského vyznání. Podle Veřejného ochránce práv zaměstnavatel není povinen činit ve vztahu k vyznání

⁷³ ŠTEFKO, Martin. Svátek, náboženská svoboda a právo rovného zacházení. *Církevní revue*, 2/2006, č. 34, s. 129 – 139.

⁷⁴ Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností (zrušen od 7. 1. 2002 zákonem č. 3/2002 Sb.)

⁷⁵ Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁶ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁷ Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, ve znění pozdějších předpisů.

zaměstnance opatření, která by nepřiměřeně zasáhla do jeho činnosti či jej zatížila nepřiměřenými náklady.⁷⁸

K obdobnému závěru došla při svém rozhodování Evropská komise pro lidská práva v případě Tuomo Konttinen proti Finsku⁷⁹, který se zabýval stížností zaměstnance, který byl z pracovního poměru propuštěn z důvodu své nepřítomnosti v době šabatu. Evropská komise pro lidská práva rozhodla, že zde nedošlo k diskriminaci, protože finské zákony neobsahují předpis, který by zaručoval členům náboženských společností neomezené právo svítit určitý den jako náboženský svátek. Evropský soud pro lidská práva pak v rozsudku ve věci Kosteski proti Bývalé jugoslávské republice Makedonie⁸⁰ prohlásil, že ač je věřícím přiznáno právo účasti na bohoslužbách, svoboda projevat své náboženství nebo víru v sobě nezahrnuje pracovní volno za účelem účasti na oslavě náboženského svátku.

Problematické aspekty však nenacházíme jen ve vztahu ke svátkům, neboť náboženství je projevováno mnoha způsoby, jako je nošení určitého náboženstvím vyžadovaného oděvu, či dlouhých vousů. Všechny tyto projevy se ale mohou dostat do rozporu kupříkladu se zaměstnavatelskými požadavky na vzhled zaměstnance. Antidiskriminační zákon výslovně nestanoví povinnost zaměstnavatelů aktivně vytvářet podmínky a zohledňovat omezení, která zaměstnancům ukládají pravidla jednotlivých církví a náboženských společností. Nesmí se ovšem dopouštět nepřímé diskriminace.

Legislativně vymezit hranice, kdy má zaměstnavatel povinnost respektovat projevy náboženství svých zaměstnanců, je obtížné a dle mého názoru, vzhledem k možnosti rozličných způsobů projevu, také nemožné. Ani Ústavní soud svými rozhodnutími nenabízí na toto téma odpovědi, proto je v současné době jediným řešením dohoda mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem. Pokud si však zaměstnavatel se zaměstnancem nevyjdou vzájemně vstříc, je na zaměstnanci, zda upřednostní náboženské principy či své zaměstnání.

3.2 Náboženské symboly

Všeobecná encyklopedie Diderot⁸¹ vymezuje symbol jako „smluvený znak s jednoznačným významem, který udržuje v pospolitosti lidské skupiny a má pro ně mnohdy posvátný charakter“. Náboženský symbol pak odkazuje na příslušnost k jednotlivým

⁷⁸ Zpráva o šetření ze dne 23. května 2011, sp. zn. 176/2010/DIS/JKV.

⁷⁹ Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci Tuomo Konttinen proti Finsku ze dne 3. prosince 1996, stížnost č. 24949/94.

⁸⁰ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Kosteski proti Bývalé jugoslávské republice Makedonie ze dne 13. dubna 2006, stížnost č. 55170/00.

⁸¹ Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. 4, ř – ž. 1. Vydání. Praha: Diderot, 1998, s. 293.

náboženským vyznáním a přesvědčením, a právě z toho důvodu je snaha států odstranit tyto symboly z veřejných prostor pro jejich rozpor s náboženskou neutralitou. V judikatuře Evropského soudu pro lidská práva se objevují rozhodnutí související s těmito symboly, včetně křesťanského kříže, označovaného jako krucifix.

Za náboženský symbol je možno považovat také muslimský šátek nebo turban, které se rovněž staly předmětem rozhodovací činnosti Evropského soudu pro lidská práva, ale problematiku s nimi spojenou proberu až dále v samostatných kapitolách.

3.2.1 Lautsi proti Itálii⁸²

V tomto případě byla navrhovatelkou paní Soile Lautsi, matka dvou synů, v té době jedenáctiletého Dataica a třináctiletého Samiho Albertina. Tito chlapci navštěvovali ve školním roce 2001/2002 veřejnou školu *Institutio comprensivo statale Vittorino da Feltre* v Abano Terme. V této škole byl ve všech třídách umístěn křesťanský kříž (krucifix), což bylo podle stěžovatelky v rozporu se zásadou náboženské neutrality, podle níž chtěla svoje děti vychovávat. Proto si na danou skutečnost stěžovala na školní schůzi roku 2002, avšak školní rada její žádost o odstranění křížů zamítla a rozhodla o tom, že kříže ve třídách ponechá.

V červenci roku 2002 napadla Soile Lautsi rozhodnutí školní rady u Krajského správního soudu pro Benátsko, kde namítala porušení zásady náboženské neutrality a zásady nestrannosti veřejné správy. Krajský správní soud se následně dotazoval italského Ústavního soudu na otázku ústavnosti, a to souladu ustanovení článku 118 nařízení z roku 1924, které přikazuje, že v každé třídě musí být portrét krále a kříž, s italským ústavním pořádkem. Ústavní soud se však v roce 2004 vyjádřil, že mu o dané věci nepřísluší rozhodnout, neboť sporná ustanovení nejsou obsažena v zákoně, nýbrž v podzákoně předpisu.

Z tohoto důvodu se spor vrátil zpět ke správnímu soudu, který jej v roce 2005 zamítl s odůvodněním, že ono předmětné nařízení je stále platné a dále, že kříž není pouze náboženským symbolem, ale „ztělesňuje italskou historii i kulturu, a tudíž italskou identitu, jakož i rovnost, svobodu, toleranci a náboženskou neutralitu státu“.

Soile Lautsi vůči tomuto rozhodnutí podala opravný prostředek, a to ke Státní radě (*Consiglio di Stato*). Ta opravný prostředek zamítla z důvodu, že „kříž se stal jednou z nábožensky neutrálních hodnot italské ústavy a představuje hodnoty občanského života“.

⁸² Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Lautsi a ostatní proti Itálii* ze dne 3. listopadu 2009, stížnost č.30814/06.

Celý případ se dostal až před senát Evropského soudu pro lidská práva, který v listopadu roku 2009 jednomyslně rozhodl, že symbol kříže na stěnách školních tříd je v rozporu s Úmluvou a dochází tak k porušení práva na vzdělání a práva na náboženskou svobodu. Soud ve svém rozhodnutí mimo jiné uvedl, že se stát musí vyvarovat „nepřímého vnučování určité víry tam, kde se nacházejí osoby na něm nezávislé, jakož i v místech, kde jsou jednotlivci mimořádně ovlivnitelní. Vzdělávání dětí je obzvláště citlivým odvětvím, protože v tomto případě stát vykonává donucovací pravomoc na duších, které zatím nemají (v závislosti od stupně vyspělosti dítěte) schopnost kritického myšlení, jež by jim umožnilo udržet si odstup od sdělení vyplývajícího ze státem projevené preferenční volby v oblasti náboženství“⁸³. Ohradil se taktéž proti tvrzení vlády, že kříž není v rozporu s neutralitou státu, neboť představuje symbol hodnot, které jsou společné všem lidem bez ohledu na náboženství.

Soud tedy ve svém rozhodnutí prohlásil negativní svobodu vyznání za základní princip čl. 9 Úmluvy, aniž by v odůvodnění tento závěr blíže vysvětlil. Pavla Boučková ve svém článku uvádí, že takto pojímaná zvláštní ochrana negativní svobody dle čl. 9 nejspíše představuje minimální konsenzus, kterého jsou schopni soudci ze zemí s tolika odlišnými kulturami a tradicemi dosáhnout.⁸⁴

Proti tomuto rozhodnutí se vzedmula vlna kritiky, a to nejen v samotné Itálii, kde s ním dle průzkumu v novinách Corriera dela Sela nesouhlasilo až 84% dotázaných občanů a premiér Berlusconi jej označil za pokus o popření křesťanských kořenů Evropy, ale také v okolních státech. Například polský prezident Lech Kaczyński prohlásil, že Polsko nikdy nebude souhlasit s odstraněním křížů ze svých škol a Vatikán vyjádřil zklamání nad tím, že se kříž stal znakem rozdělení společnosti.⁸⁵

Případ se nakonec dostal až před Velký senát, který dne 18. března 2011 vyhlásil své rozhodnutí⁸⁶, že Itálii má být ponechána volnost upravit si vyvěšování krucifixů na školách dle vlastní vůle a uvážení, protože otázka přítomnosti náboženských symbolů spadá do prostoru pro uvážení každého státu. Toto své rozhodnutí podepřel také odůvodněním, že

⁸³ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi a ostatní proti Itálii ze dne 3. listopadu. 2009, stížnost č.30814/06, bod 48.

⁸⁴ BOUČKOVÁ, Pavla. Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátcích křesťanské kříže? *Jurisprudence...*, s. 15.

⁸⁵ LAKOTOVÁ, L., MAREKOVÁ, M. Zákaz křížov na talianských štátnych školách. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2009, č. 1, s. 7. [online]. Dostupné na <<http://www.iips.cz/data/files/Centrum%20LP/bulletin%20LP/Vol.%20I/bulletin-LP1.pdf>> .

⁸⁶ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi a ostatní proti Itálii ze dne 18. března 2011, stížnost č. 30814/06.

v otázce náboženských symbolů ve státních školách neexistuje žádný evropský konsensus. Co je tedy důvodem takové názorové změny?

Odpověď lze nalézt v argumentaci Velkého senátu a jeho pohledu na křucifix, kdy na závěr vlastního hodnocení došel k názoru, že křucifix je převážně náboženským symbolem a jeho nenáboženské významy nejsou pro odůvodnění daného soudního rozhodnutí stěžejní.⁸⁷ Dále ve svém odůvodnění však uvedl, že „nemá žádné důkazy o tom, že by vystavení náboženského symbolu na stěnách třídy mohlo mít vliv na žáky, a tak nemůže být rozumně tvrzeno, že má či nemá vliv na mladé lidi, jejichž názory jsou teprve v procesu formace. Je nicméně pochopitelné, že paní Lautsi může ve vystavení křucifixů ve třídách školy, kterou navštěvovaly její děti, vidět nedostatek respektu na straně státu k jejímu právu na zajištění výchovy a vzdělávání v souladu s jejím filosofickým přesvědčením. Subjektivní dojem stěžovatelky však není dostatečný ke shledání porušení práva na vzdělání.“⁸⁸

Zajímavé je také zdůvodnění, že křucifix není silný vnější symbolem (powerful external symbol), tak jako muslimský šátek v případě Dahlab⁸⁹, ale je pouze symbolem pasivním. Velký senát bohužel více nerozvádí, v jakém smyslu máme tento „pasivní symbol“ vnímat a v čem je oproti němu muslimský šátek tolik „aktivní“. Ve svém odůvodnění jen dodává, že vliv kříže na žáky nemůže být srovnatelný s výukou či účastí při náboženských aktivitách.⁹⁰ S tímto odůvodněním se však neztotožnili disentující soudci Giorgio Malinverni a Zdravka Kalaydjieva, podle kterých může přítomnost kříže ve třídách zasahovat do práv na náboženskou svobodu a vzdělání dokonce více, než zmiňovaný muslimský šátek, protože státní orgány se na rozdíl od vyučujících nemohou dovolávat své náboženské svobody. Navíc jsou dle jejich názoru prostory školy citlivou oblastí, neboť zde dochází na působení myslí dětí, které ještě nejsou schopny kritické reflexe.

Přiblížení pojmu „pasivní symbol“ však není jediným nedostatkem odůvodnění tohoto rozhodnutí. Myslím si, že u tak zásadního názorového obratu by bylo vhodné mnohem podrobnější odůvodnění vystavěné na silnějších argumentech. Pokud vezmu do úvahy tuto velkou názorovou změnu a nedostatečné odůvodnění, zdá se mi, jako by soud podlehl vlně nevole, která se po rozhodnutí sedmičlenného senátu zvedla mezi veřejností. Také Lorenzo

⁸⁷ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi a ostatní proti Itálii ze dne 18. března 2011, stížnost č. 30814/06, bod 66.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dahlab proti Švýcarsku ze dne 15. února 2001, stížnost č. 42393/98.

⁹⁰ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi a ostatní proti Itálii ze dne 18. března 2011, stížnost č. 30814/06, bod 72.

Zucca ve svém komentáři k rozhodnutí upozorňuje na to, že Velký senát neuvedl jasně své důvody a jeho argumentace je neúměrně krátká, neboť se skládá jen z 20 krátkých odstavců. Navíc si dle jeho názoru soud neuvědomuje, že legitimita mezinárodního soudu pro lidská práva značně záleží na jeho odůvodněních, která musí být přesná a detailní.⁹¹

Celý tento případ byl ve velké míře postaven na chápání kříže (krucifixu) a z něj odvozeného působení na žáky. Já osobně vnímám krucifix jako symbol čistě náboženský, avšak nemůžu pominout ani fakt, že Evropa, její historie a kultura je s křesťanstvím neodmyslitelně spojena. Přijde mi proto nesprávné věnovat tak přehnanou snahu odstranění předmětů, jež jsou symbolem víry, která evropskou společnost vědomě, či nevědomě tolik formovala. Domnívám se, že pro děti žijící v Evropě je přirozené vidat tyto symboly a přitom je nevnímat jako snahu o ovlivnění jejich víry. Podobný názor zastávají také Pavel Molek s Kristýnou Foukalovou, kteří ve svém článku uvedli: „pokud by ESLP rozhodl opačně, vydal by tím evropským státům signál, že jejich tradiční symboly musí automaticky ustoupit komukoliv, kdo je jejich přítomností ve veřejném prostoru pohoršen, což by začasťe byli – podobně jako v případě rodiny Lautsi – imigranti, ať už z jiné evropské země, či ze zcela jiné kulturní oblasti.“⁹²

K otázce chápání křesťanských symbolů, jakožto součásti evropské kultury, se ve svém nesouhlasném stanovisku vyjádřil soudce Giovanni Bonello, který doslova uvedl: „Soud pro lidská práva nemůže trpět historickým Alzheimerem a nemá právo opomíjet, co po staletí utvářelo a určovalo portrét lidu“.

Profesor Jozeph Weiler nadto při veřejném slyšení prohlásil, že „právo věřit ani právo nevěřit nejsou a nikdy nebudou neutrální. Svoboda vyznání se vždy odehrává v napětí mezi volbou a odmítnutím. Každý má právo odmítat jiná přesvědčení právě tak, jako strpět, že bude odmítnuto jeho vlastní. Nikdo tedy nemůže požadovat, aby nebyl vystaven náboženským projevům druhých. Negativní a pozitivní svoboda vyznání jsou vázány vzájemným respektem.“⁹³

Tento spor tedy ve výsledku nebyl ani tak sporem o tom, zda v italských školách i nadále mohou viset kříže, ale spíše sporem o to, do jaké míry musí evropské státy ustupovat

⁹¹ ZUCCA, Lorenzo. *Lautsi – A Commentary of the Grand Chamber decision* [online]. Social science research network, 2. května 2011 [cit. 28. 10. 2011] Dostupné na <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809577>.

⁹² FOUKALOVÁ, Kristýna, MOLEK, Pavel. *Přehledu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2011, č. 3, s. 189-203.

⁹³ BOUČKOVÁ, Pavla. *Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátecích křesťanské kříže? Jurisprudence...*, s. 15.

od svých tradic a kulturní identity založené na křesťanských základech a do jaké míry může soud do této sféry zasahovat.

3.3 Problematika muslimského zahalování

Ačkoliv islám není jediným náboženstvím, které v evropské společnosti určitým způsobem narušuje jednotnost náboženského vyznání, je i přesto hlavním předmětem diskuze o náboženské svobodě v dnešní Evropě. Především pak kvůli konfliktu, který vznikl střetem křesťanské západní kultury a kultury islámské, někdy označovaného jako tzv. „střet civilizací“.⁹⁴ ⁹⁵ Jelikož se tento střet několikrát stal také předmětem rozhodovací činnosti Evropského soud pro lidská práva, uvedu v následujících podkapitolách několik stěžejních rozhodnutí, jako je případ Leyla Sahin, a budu se zabývat také problematikou zákazu zahalování ve Francii. V souvislosti s touto kapitolou je nutné si nejprve, alespoň zhruba, vymezit náboženské pozadí zahalování obličeje a to, zda a kde je taková povinnost pro ženy zakotvena.

3.3.1 Zahalování žen v islámu

Závoj zahalující tvář ženy je v dnešní době vnímán jako jeden ze znaků příslušnosti k muslimskému náboženství a z evropského pohledu se jedná o něco nepatřičného a nepřirozeného. O to více překvapivé je, že také v dějinách Evropy se zvyk zahalování v některých místech dodržoval. Jedna z prvních zmínek o jeho existenci je z asyrského právního textu z 13. století př. n. l., avšak do závoje se halily také ženy v Athénách. V té době se jednalo o privilegium, kterého se dostávalo respektovaným ženám a bylo znakem jejich počestnosti a společenského postavení. I v předislámské Persii a Byzanci bývaly závoje znakem bohatství a vlivu.⁹⁶

Ani v islámu se jejich nošení neobjevilo hned při jeho vzniku, protože i Mohamedovy ženy se začaly zahalovat až ke konci svého života. V Koránu je zahalování zmíněno pouze dvakrát a ženám se zde určuje, aby se zdržely gest a chování, které by mohlo vzbudit podezření o její morálce a vyvarovat se ukazováním svých fyzických půvabů jiným mužům,

⁹⁴ Tento pojem používá politolog Samuel Huntington v knize *The Clash of Civilization* pro označení své teorie o budoucím světovém konfliktu mezi kulturami.

⁹⁵ SPRATEK: *Evropská ochrana náboženské svobody...*, s. 228.

⁹⁶ KARLÍK, Tomáš. *Dějiny zahalování. Proč nádherné muslimky skrývají tváře?*[online]. National Geographic [cit. 16. 12. 2011]. Dostupné na <<http://www.national-geographic.cz/detail/dejiny-zahalovani-proc-nadherne-muslimky-skrývaji-tvare-3346/>>.

než manželovi. Závoj má tedy ochránit její duši a zabezpečit ochranu její osobnosti.⁹⁷ V knihách Al-Ahzáb a Surah se praví:

„Proroku, řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své závoje! A toto bude nejvhodnější k tomu, aby byly poznány a nebyly uráženy. A Bůh je odpouštějící, slitovný.“

Svatý Korán – Al-Ahzáb, verš 33:59

„A řekni věřícím ženám, aby cudně klopily zrak a střezily svá pohlaví a nedávaly na odív své ozdoby kromě těch, jež jsou viditelné. A necht' spustí závoje své na ňadra svá. A necht' ukazují své ozdoby jedině svým manželům nebo otcům nebo tchánům nebo synům nebo synům svých manželů nebo bratřím nebo synům svých bratří či sester anebo jejich ženám anebo těm, jimž vládne jejich pravice, nebo služebníkům, kteří nemají chťice, anebo chlapcům, kteří nemají pojem o nahotě žen. A necht' nedupou nohama, aby lidé postřehli ozdoby, které skrývají. A konejte všichni pokání před Bohem, ó věřící, snad budete blaženi!“

Svatý Korán – Surah, verš: 24:31

Ačkoliv v žádné části svaté knihy Korán tedy není přesně vymezeno, v jakém rozsahu by se měly ženy zahalovat, jedná se bezpochyby o dlouhou tradici, která se svým rozsahem v jednotlivých zemích a oblastech liší. To, zda se jedná o zvyk ženu ponižující či takový, který ji naopak umožňuje, aby byla ve společnosti respektována bez ohledu na svůj vzhled, je pak věci názoru.

3.3.2 Zákaz zahalování ve Francii

Již dlouhou dobu si některé evropské země pohrávaly s myšlenkou zákazu náboženských symbolů, které ženám zahalují obličej. První zemí, kde byl tento zákaz skutečně uzákoněn, byla Francie. Ta v roce 2004 zakázala zákonem č. 2004/228 přítomnost ostentativních náboženských symbolů ve veřejných základních a středních školách, které by identifikovaly své nositele s jejich náboženským vyznáním.⁹⁸ V roce 2010 tento zákaz rozšířila, kdy drtivou většinou senátorů přijala zákon č. 2010/1192, kterým je zakázáno nosit

⁹⁷ 'ABD AL-'ATI, Hammudah. *Zaostřeno na islám*. 1. vydání. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2010, s. 120 – 121.

⁹⁸ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dogru proti Francii ze dne 4. března 2009, č. 27058/05, bod 32.

na veřejném prostranství oděv sloužící k zakrývání obličeje. Tento zákon, který vstoupil v účinnost v dubnu roku 2011, sice jen obecně hovoří o oděvu zakrývajícím obličej, v praxi ale směřuje především proti muslimkám, kterým zakazuje nosit burku či nikáb, a to na „všech veřejných komunikacích a prostorách otevřených veřejnosti nebo určených k veřejnému účelu“.⁹⁹ Za porušení tohoto zákazu hrozí pokuta 150 € nebo povinnost účastnit se semináře občanství, který má dopomoci k uvědomění si republikánských hodnot tolerance a respektu lidské důstojnosti.¹⁰⁰

Další zemí, ve které byl zákaz zahalování uzákoněn, se v červenci roku 2011 stala Belgie¹⁰¹ a k zavedení podobných opatření již nyní směřují Nizozemí¹⁰², kde byl návrh na zákaz v září přijat nizozemskou vládou; Švýcarsko, ve kterém zákon o zákazu zahalování schválil v září 2011 Parlament¹⁰³ a Rakousko¹⁰⁴.

V souvislosti s tímto zákazem se objevila řada rozporuplných reakcí. Zastánci těchto opatření argumentují především tím, že tímto zákazem je chráněna lidská důstojnost a práva žen. Francouzský prezident Sarkozy o burkách například prohlásil, že jsou pro něj symbolem zotročování a ve Francii není tento tradiční oděv, který dle něj ani není symbolem islámu, vítán.¹⁰⁵ Dalším argumentem pak často bývá nutnost identifikace osob na veřejnosti.

Osobně se domnívám, že odůvodňovat tento zákaz blahem muslimských žen je pokrytecké. Je totiž otázkou, zda tento krok přinese muslimským ženám alespoň něco dobrého. Dle mého názoru to, co je součástí naší kultury a v čem již od dětství vyrůstáme, vnímáme většinou jako přirozené, proto si myslím, že tyto ženy většinou nechápou nošení šátku zahalující jejich tvář jako něco, co by je zotročovalo, nýbrž jako něco, co činily již generace žen před nimi a co je součástí jejich přesvědčení. Spíše se domnívám, že tímto zákaz muslimské ženy uzavřeme ve svých domovech, protože nejen, že jejich manželé ve většině

⁹⁹ NĚMČÁK, Vítězslav. *Zákaz nošení burky ve Francii* [online]. Jiné právo, 2011 [cit. 18. listopadu. 2011]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.com/2011/04/vitezslav-nemcak-zakaz-noseni-burky-ve.html>>.

¹⁰⁰ NĚMČÁK, Vítězslav. *Zákaz nošení burky ve Francii* [online]. Jiné právo, 2011 [cit. 18. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.com/2011/04/vitezslav-nemcak-zakaz-noseni-burky-ve.html>>.

¹⁰¹ *Belgian ban on full veil comes into force* [online]. BBC News Europe, 23. července 2011 [cit. 18. listopadu 2011]. Dostupné na: <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14261921>>.

¹⁰² WATERFIELD, Bruno. *Netherlands to ban the burka* [online]. The Telegraph, 15. září 2011 [cit. 19. 11. 2011]. Dostupné na <<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/netherlands/8765673/Netherlands-to-ban-the-burka.html>>.

¹⁰³ MACKOVÁ, Katarína. *Švýcarský parlament zakázal nošení burky* [online]. Eurozprávy, 28. září 2011 [cit. 19. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/34970-svycarsky-parlament-zakazal-noseni-burky/>>.

¹⁰⁴ *Zákaz burky i v Rakousku* [online]. Eurabia, 24. dubna 2010 [cit. 23. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://eurabia.parlamentnilisty.cz/Articles/4344-zakaz-burky-i-v-rakousku.aspx>>.

¹⁰⁵ SHIRBON, Estelle. *Sarkozy says Burgas have no place in France* [online]. Reuters, 22. června 2009 [cit. 23. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.reuters.com/article/2009/06/22/us-france-sarkozy-burgas-idUSTRE55L2YV20090622>>.

případů nepřipustí, aby se jejich žena ukazovala na veřejnosti cizím mužům, ale nejspíše také pro ně samotné bude nepředstavitelné vyjít ven nezahalena.

Obdobný názor vyslovil také Thomas Hammarberg, komisař pro lidská práva Rady Evropy, který se domnívá, že zákaz je neuváženým zásahem do soukromí jednotlivce a nepovede k osvobození žen, nýbrž k jejich dalšímu odcizení evropské společnosti. Podle něj jsou podobné zákazy evropské kultuře cizí a navíc podobně nešťastné, jako kriminalizace dánských karikatur.¹⁰⁶

Zákaz nošení oděvů zahalujících obličej je navíc, dle mého názoru, v rozporu s Úmluvou, a to s čl. 8, právem na respektování soukromého života a osobní identitu, a čl. 9, kterým je zajišťována svoboda projevu své náboženství nebo víru. Je nejspíše otázkou času, kdy se před Evropským soudem pro lidská práva začnou objevovat stížnosti na porušení těchto článků. Otázka bezpečnosti a nutnosti vidět celý obličej, aby byla možná identifikace osob, je ale pro Evropský soud pro lidská práva dosti silným argumentem, aby jej bylo možno podřadit pod jednu z výjimek stanovených v odstavci druhém, což už bylo potvrzeno v některých jeho rozhodnutích.¹⁰⁷

Dle průzkumů je počet žen, které v Evropě trvale žijí a burku skutečně nosí, velmi malý. Ve Francii žije 65 milionů obyvatel, z toho 5 až 6 milionů muslimů a svůj obličej zcela zahaluje zhruba 2000 žen. Další zemí, kde zákaz zahalování dopadne jen na velmi malou skupinu obyvatel je Nizozemí, kde se zahaluje pouze kolem 400 žen a ve Švédsku je to jen 100 žen¹⁰⁸. Je tedy množství žen, které zcela zahalují svůj obličej, natolik zásadní, abychom se museli o veřejnou bezpečnost obávat do té míry, že zakážeme těmto ženám praktikovat víru způsobem, jaký si vybraly?

3.3.3 Lucia Dahlab proti Švýcarsku¹⁰⁹

Lucia Dahlab byla švýcarská učitelka na základní škole, která roku 1991 konvertovala k islámu a začala proto nosit do vyučování muslimský šátek. Tato skutečnost zpočátku nezavdala žádný důvod ke stížnosti ze strany zaměstnavatele, rodičů či žáku, i přesto však byla v roce 1996 školní inspekcí vyzvána, aby šátek přestala do vyučování nosit. Paní Dahlab

¹⁰⁶ HAMMERBERG, Thomas. *Europe must not ban the burqa* [online]. Guardian, 8. března 2010 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/08/europe-ban-burqa-veil>>.

¹⁰⁷ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Phull proti Francii ze dne 11. ledna 2005, stížnost č. 35753/03.

¹⁰⁸ BROWN, Andrew. *Who really wears burqua* [online]. Guardian, 10. března 2010 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/andrewbrown/2010/mar/10/religion-islam>>.

¹⁰⁹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dahlab proti Švýcarsku ze dne 15. února 2001, stížnost č. 42393/98.

odmítla uposlechnout s odkazem na to, že veřejné školy musí zachovávat princip neutrality a odvolala se k ženevské kantonální vládě. Ta však rozhodla, že způsob, kterým dává najevo své náboženské vyznání, by měl patřit do její osobní sféry, neboť má přílišný dopad na instituci, kterou zastupuje.

Po vnitrostátním řízení se tento případ dostal před Evropský soud pro lidská práva, kde stěžovatelka argumentovala neodůvodněným zásahem do její svobody náboženského vyznání a skutečností, že oděvy, které jsou běžně k dostání v obchodech, by neměly být zakazovány a považovány za náboženské symboly, protože to povede k tomu, že se v podstatě bude učitelům zakazovat oblékat se dle jejich uvážení. Vláda oponovala, že napadené rozhodnutí je v souladu s principem neutrality veřejných škol, který má za cíl nejen ochranu náboženských práv druhých, ale také zajištění náboženského míru, k jehož porušení by mohlo takovýmto projevem dojít. Navíc vzhledem ke skutečnosti, že učitelé na veřejných školách vystupují jako státní úředníci reprezentující stát, mohl by dojít k jeho identifikaci s určitým náboženstvím, což by odporovalo principu neutrality. Byl zdůrazňován i fakt, že stěžovatelka je vyučující na základní škole, kde mají děti tendenci pokládat vyučujícími za své vzory a sdílet jejich názory.

Evropský soud pro lidská práva nakonec došel k závěru, že neshledává porušení práva dle čl. 9 Úmluvy, a to s odůvodněním, že omezení nosit šátek během výuky sleduje legitimní cíl ochrany práv a svobod druhých a nebyl tak překročen prostor státu pro uvážení. Ve svém odůvodnění mimo jiné uvádí, že uznává, že je velice těžké zhodnotit, jaký dopad má tak silný vnější symbol jako nošení šátku na svobodu svědomí a vyznání malých dětí, které jsou snadněji ovlivnitelné než starší žáci. Za těchto okolností proto není možné vyloučit efekt obrácení na víru. Nošení muslimského šátku je navíc obtížně slučitelné s poselstvím tolerance, rovnosti a nediskriminace, které by všichni učitelé měli svým žákům zprostředkovávat, vzhledem k faktu, že je nošení šátku ženám uloženo Koránem.

V tomto případě je zajímavá argumentace šátkem jako „silným vnějším symbolem“, na který se později odvolával také Velký senát v případě Soile Lautsi. Od čeho ale odvozujeme pocit jeho větší síly působení, než jakou má například krucifix? Možná od toho, že je na první pohled značně viditelný a nedá se decentně ukrýt, ale možná také proto, že je naše vnímání tohoto symbolu podvědomě ovlivněno nábožensky motivovanými útoky z předchozích let. Zdařilou ukázkou chápání šátku jakožto symbolu je parafráze, že „[...] zatímco Francouzská

je v šátku elegantní [...] muslimská žena v šátku představuje hrozbu civilizace.“¹¹⁰ Jak se ale uvádí v knize *Rovnost a diskriminace*: „Míru práv menšiny nesmí určovat neurčité analýzy momentálních psychóz většinové populace.“¹¹¹

3.3.4 Leyla Sahin proti Turecku¹¹²

V tomto případě byla stěžovatelkou turecká občanka Leyla Sahin, která se narodila v roce 1973 a od roku 1999 žije ve Vídni, kam odcestovala za studiem medicíny. Stěžovatelka pochází z tradiční islámské rodiny a nošení islámského šátku vnímá jako svou náboženskou povinnost. Po celou dobu studia medicíny v Bursě, a poté na istanbulské univerzitě, kde hodlala svá studia dokončit, tento šátek nosila. V únoru 1998 však istanbulská univerzita vydala směrnici, v níž bylo stanoveno, že v souladu s právem, rozhodnutími Ústavního soudu, Evropského soudu pro lidská práva a rozhodnutím představitelů univerzity nesmí být studenti s pokrývkou hlavy (tedy ti, kteří nosí islámský šátek) a studenti s vousy (včetně zahraničních) vpuštěni na přednášky, semináře a nesmí být zapsáni na seznamu registrovaných studentů. Vyučující měli dle této směrnice povinnost takové studenty vyrozumět o obsahu dané směrnice, vykázat je a v případě neuposlechnutí jejich jména oznámit pro účely disciplinárního opatření. Na základě neuposlechnutí výše zmíněné směrnice nebyla stěžovatelka připuštěna ke zkouškám.

Stěžovatelka podala žalobu na zrušení směrnice s vyjádřením, že porušuje její práva zajištěná Úmluvou, kdy navíc neexistuje žádný právní základ pro vydání takovéto směrnice. Žaloba byla istanbulským správním soudem zamítnuta, stejně jako její odvolání k Nejvyššímu správnímu soudu.

V květnu 1998 bylo proti stěžovatelce zahájeno disciplinární řízení pro porušení pravidel týkajících se přípustného oděvu a v únoru 1998 byla v důsledku své účasti na nepovoleném shromáždění, konajícím se na protest proti pravidlům oblékání, na jeden semestr vyloučena. Všechny tyto disciplinární tresty pak byly zrušeny na základě amnestie v roce 2000, kdy již ale studovala na Vídeňské univerzitě.

Stěžovatelka se na Evropský soud pro lidská práva obrátila v roce 1998, kdy ve své stížnosti namítala porušení čl. 8 a 10, dále čl. 14 ve spojení s čl. 9 a čl. 2 Protokolu 1 Úmluvy. V řízení před malým senátem Evropského soudu pro lidská práva bylo jednomyslně shledáno,

¹¹⁰ BOBEK, Michal, BOUČKOVÁ, Pavla, KÜHN, Zdeněk (eds.). *Rovnost a diskriminace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 306.

¹¹¹ Tamtéž, s. 307.

¹¹² Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Leyla Sahin proti Turecku ze dne 10. listopadu 2005, č. 44774/98.

že k žádnému porušení práv nedošlo, protože omezení sledovalo jeden z legitimních cílů podle druhého odstavce čl. 9 Úmluvy, a to konkrétně „nezbytnost v demokratické společnosti“.

Na základě žádosti stěžovatelky byl celý případ postoupen Velkému senátu. Stěžovatelka ve svém stanovisku uvedla, že její volba oděvu musí být vnímána jako dodržování náboženské povinnosti a toto omezení je jasným zásahem do jejího práva na svobodu náboženského vyznání. Namítala, že žádný z evropských států nezakazuje nošení islámského šátku na univerzitní půdě a ani na vysokoškolských institucích v Turecku se neobjevovaly žádné známky napětí, ospravedlňující takto radikální opatření. Za neopodstatněné považuje také obvinění, že nošením šátku se snažila ovlivňovat své spolužáky a zasahovala tak do jejich práv a svobod, protože podle stěžovatelky jsou studenti dospělými svéprávnými osobami, které jsou schopny samy posoudit vhodnost chování. Podle stěžovatelky se v případě nošení šátku nejedná o popření rovnosti mezi muži a ženami, neboť lidé mohou sami sebe omezovat, pokud to považují za potřebné a každé náboženství s sebou přináší jistá pravidla v oblékání a záleží jen na jedinci samém, zda je bude dodržovat.

Další argumentace stěžovatelky se týkala čl. 14 ve spojení s čl. 9 a čl. 2 Dodatkového protokolu č. 1. Stěžovatelka zde poukazovala na skutečnost, že důsledné dodržování zákazu nošení islámských šátků na tureckých univerzitách by ve své podstatě znamenalo znemožnění dokončení jejího vysokoškolského vzdělání z náboženských důvodů, čímž by bylo porušeno její právo na vzdělání. Tento zákaz navíc nutí studenty k volbě mezi vírou a vzděláním, což stěžovatelka považuje za diskriminaci věřících.

Stěžovatelka navíc zpochybnila možnost daný zákaz opírat o judikaturu tureckých soudů, protože ty mají aplikovat právo a nikoliv jej vytvářet. Soud na toto tvrzení odpověděl, že právo vždy chápal v jeho reálném a nikoliv formálním smyslu, a právě z toho důvodu pod pojmem „právo“ rozumí nejen právo psané, ale také právo soudcovské.

V předloženém případě dospěl Velký senát k závěru, že zákaz nošení šátku na Univerzitě v Istanbulu byl v ospravedlnitelný a přiměřený sledovaným cílům, neboť byl přijat na ochranu práv druhých a zajištění veřejného pořádku.

V odůvodnění rozsudku se Velký senát zabývá jak historickým kontextem, v němž zmiňuje mimo jiné první normy z 20. let minulého století regulující odívání, tak také fenomén nošení šátků do škol, který se začal v Turecku objevovat v 80. letech, kdy zdůrazňuje, že zastánci sekularismu šátek vnímají jako islamistický politický projev. V odůvodnění se k otázce nošení šátku uvádí, že v důsledku vládní koalice se stranou Refah

Partisi bylo nošení islamistických tradičních oděvů vnímáno tureckou společností jako značná hrozba pro republikánské hodnoty.¹¹³

Velký senát dále provedl komparativní srovnání právní úpravy nošení oděvů symbolizujících příslušnost nositele k určité církvi v evropských zemích a konstatoval, že zákaz nošení nábožensky orientovaného oděvu se týká především Francie, ale také Turecka, Albánie a Ázerbajdžánu, kde je nošení tohoto oděvu považováno za politický projev.¹¹⁴ V ostatních zemích pak existuje buď zákonné zmocnění pro školská zařízení k úpravě této otázky svými vnitřními předpisy, nebo není řešena vůbec.

Zdůraznil také úlohu státu vytvářet neutrální podmínky na principu pluralismu, tolerance a otevřenosti, které jsou typickým znakem demokratické společnosti. V multináboženském prostředí je nezbytně nutné přijímat určitá opatření, která povedou k zachování rovných podmínek pro vyznavače různých náboženství ve veřejném prostoru, a tím vytvářet prostředí tolerance a snášenlivosti. Dále Velký senát zopakoval, že napříč Evropou jsou možnosti projevů náboženského přesvědčení natolik různorodé, že státy musí požívat široké míry práva volného uvážení (margin of appreciation) ve vnitrostátní úpravě těchto otázek a kontrola ze strany Evropského soudu pro lidská práva se může týkat jen přiměřenosti a nezbytnosti jednotlivých opatření.¹¹⁵

S tímto odůvodněním se však neztotožnila disentující soudkyně Francoise Tulkens, která prohlásila, že není možné dospět k podobnému závěru na základě komparace právních úprav, protože v žádné z evropských zemí není zákaz nošení náboženských symbolů rozšířen na vysokoškolské vzdělání. Ve svém vyjádření k rozsudku dále uvedla, že nesouhlasí s tím, jak byly použity hlavních argumenty, a to sekularismu a rovnosti, ve vztahu k nošení islámského šátku. Dle jejího názoru je potřeba sekularismus, rovnost a svobodu harmonizovat a nikoliv je stavět proti sobě. Ohradila se také proti zahrnutí tohoto zákazu pod „nezbytnost pro demokratickou společnost“, protože pouze nesporné skutečnosti a nikoliv strach, jsou schopny odůvodnit zásah do práv zaručených Úmluvou. Za rozporuplnou považuje i argumentaci fundamentalistickými hnutími, neboť pouhé nošení šátku nemůže být považováno za příslušnost k tomuto hnutí.

Při pohledu na tento případ je důležité si uvědomit, že problematika omezení projevů náboženství je v Turecku oproti ostatním evropským státům specifická, a to vzhledem k jeho

¹¹³ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Leyla Sahin proti Turecku ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, body 55 – 65.

¹¹⁴ Tamtéž, body 55 – 65.

¹¹⁵ Tamtéž, body 108 - 110.

rozpolcení mezi sekularismem a islámským vlivem. Princip sekulárního státu byl zakotven při vzniku Turecké republiky v roce 1923, kdy řadou revolučních změn došlo k oddělení veřejné sféry od sféry náboženské¹¹⁶. Stále se zde ale objevuje hrozba porušení těchto hodnot především ze strany extremistických politických hnutí. Současný premiér Turecka Recep Tayyip Erdogan, který byl v červnu roku 2011 už potřetí zvolen do čela vlády¹¹⁷, se ze začátku své politické kariéry hlásil k islámskému politickému hnutí a v únoru 2008 se svou proislámskou umírněnou Stranou spravedlnosti a rozvoje (AKP) prosadil dva dodatky k Ústavě, které měly zmírnit zákaz nošení šátků na univerzitách.¹¹⁸ Turecký ústavní soud však tyto dodatky posoudil jako protiústavní a porušující princip sekularismu.¹¹⁹

Podle mého názoru je zákaz nošení šátků ve veřejných institucích v zemi, která je založena na principu sekularismu (laického státu) a zároveň je zde drtivá většina občanů praktikujícími muslimy, vlastně opodstatněný, neboť jeho zrušením naopak může dojít ke zvětšujícímu se tlaku na praktikující muslimky bez šátku, které mohou být za nějakou dobu k jeho nošení nuceny, čímž by byl princip sekularismu zásadně popřen. Sám Velký senát v odůvodnění rozsudku o sekularismu uvedl: „sekularismus získal své ústavní postavení na základě historické zkušenosti země a vzhledem ke zvláštnostem islámu, kterými se odlišuje od jiných náboženství, je nezbytnou podmínkou demokracie a práva na svobodu vyznání a rovnosti před zákonem“.¹²⁰

Z pohledu trojstupňové analýzy, kterou se prokazuje soulad s Úmluvou, tedy sice souhlasím s tím, že tento zásah je vzhledem k situaci v Turecku nezbytným pro demokratickou společnost, ale opravdu sleduje legitimní cíl? Nemyslím si, že by studentky svými šátků na hlavách ohrožovaly veřejnou bezpečnost, ani že by zasahovaly do práv druhých, neboť univerzitní půdu považují za prostředí, v němž se pohybují dospělí vzdělání lidé, kriticky uvažující a chápající odlišnosti jednotlivých kultur a náboženství.

Tomu také odpovídá fakt, že pokud je v některé ze západních evropských zemí zakázáno nošení muslimských šátků na školní půdě, jako je tomu například ve Francii, vždy

¹¹⁶ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Leyla Sahin proti Turecku ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, bod 30.

¹¹⁷ LETSCH, Constanze. *Recep Erdogan wins by landslide in Turkey's general elections* [online]. Guardian, 13. června 2011 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/13/recep-erdogan-turkey-general-election> >.

¹¹⁸ *Turecko: Šátky na univerzitách jsou tu* [online]. Lidovky.cz, 9. února 2008 [cit. 1. listopadu 2011]. Dostupné na < http://www.lidovky.cz/turecko-satky-na-univerzitach-jsou-tu-dhj-/ln_zahranici.asp?c=A080209_123911_ln_zahranici_nev >.

¹¹⁹ TAVEMISE, Sabrina. *Turkey's High Court Overturns Headscarf Rule* [online]. New Your Times, 6. června 2008 [cit. 11. listopadu 2011]. Dostupné na < <http://www.nytimes.com/2008/06/06/world/europe/06turkey.html> >.

¹²⁰ Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Leyla Sahin proti Turecku ze dne 4. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98, bod 39.

se jedná jen o základní či střední školy a nikoliv univerzitu. V případě univerzit by měl být pro studenty vytvořen prostor pro projevení jejich náboženského, politického či filozofického přesvědčení, jak také poznamenala ve svém návrhu k zákonu o zákazu nošení šátků francouzská Komise pro otázky sekularity.¹²¹

3.3.5 Belgin Dogru proti Francii¹²²

V tomto případě byla stěžovatelkou Belgin Dogru, která po nástupu na střední školu začala roku 1999 nosit muslimský šátek, se kterým se účastnila také hodin tělesné výchovy. Zde byla několikrát svým vyučujícím vyzvána, aby jej sundala, protože jeho nošení není slučitelné s činností během hodin tělesné výchovy. Stěžovatelka však odmítla a později byla na základě stížnosti učitele vyloučena disciplinárním výborem ze školy pro porušení povinnosti aktivně se účastnit hodin tělesné výchovy. Rodiče stěžovatelky se proti tomuto rozhodnutí odvolali k řediteli pro vzdělávání, který ale rozhodnutí školy potvrdil, mimo jiné z důvodu, že žáci musí nosit oblečení, jež není v rozporu se zdravotními a bezpečnostními předpisy a navštěvovat tělesnou výchovu ve sportovním oblečení. Ke stejnému rozhodnutí dospěl také správní soud v Caen a odvolací soud v Nantes. Nejvyšším správním soudem byla stížnost prohlášena za nepřipustnou, proto se rodiče nakonec obrátili na Evropský soud pro lidská práva.

V rozhodnutí se Evropský soud pro lidská práva zabývá jak konceptem sekularismem ve Francii, tak problematikou velkého nárůstu případů souvisejících s muslimskými šátkem, z nichž se první objevil v roce 1989. Soud připomíná, že z důvodu potřeby vyřešit postavení islámu v republikánské společnosti, byla v roce 2003 zřízena Komise pro studium principu sekularismu.

K otázce sekularismu v prostředí škol se francouzský ministr školství vyjádřil roku 1989, kdy ve svém oběžníku uvedl, že sekularismus je ústavním principem a „stavebním kamenem“ veřejného školství, které se musí vyznačovat neutralitou, a proto musí být celá vzdělávací komunita chráněna před jakýmkoliv náboženským a ideologickým tlakem. Žáci se dle něj musí zdržet viditelných znamení, oblékání či chování, které by jej spojovalo s jeho vírou. Navíc musí volit takové oblečení, aby nebránilo řádné výuce, a to včetně tělesné výchovy.

¹²¹ KOSAŘ, David. Zákaz nošení náboženských symbolů na univerzitní půdě ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*, 2005, č. 3, s. 108.

¹²² Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dogru proti Francii ze dne 4. března 2009, stížnost č. 27058/05.

Stěžovatelka uvedla, že důvod omezení jejího práva na projev náboženského vyznání neměl svou zákonnou oporu, neboť ani ministerský oběžník, ani soudní judikatura, nemají dostatečnou právní sílu. Své tvrzení podpořila také argumentem, že francouzská vláda si byla tohoto nedostatku vědoma a právě proto přijala roku 2004 výše zmiňovaný zákon o zákazu nošení ostentativních náboženských symbolů. Stěžovatelka rovněž popírala porušení své povinnosti, protože učitelka nabídla, že si místo šátku nasadí klobouk či balaklavu¹²³. Ten však tento kompromis odmítl a před disciplinárním výborem nijak nezdůvodnil, jak by tyto nabízené alternativní pokrývky mohly ohrozit stěžovatelčino bezpečí a zdraví.

Evropský soud pro lidská práva ve svém rozhodnutí uvedl, že takovýto zásah proti právům stěžovatelky měl dostatečný právní základ ve vnitrostátním právu, protože právo chápe v jeho materiálním smyslu, nikoliv jen formálním. Stěžovatelka navíc byla s vnitřními předpisy školy dopředu seznámena, a proto mohla vyloučení pro neodstranění šátku předpokládat.

Myslím si, že soud, stejně jako ve výše uvedených případech, stále nedostatečně zdůvodňuje oprávněnost takového omezení, když jen podotýká, že je možno svobodu projevu náboženství omezit, pokud zasahuje do práv druhých a ohrožuje bezpečnost a veřejný pořádek, avšak bez toho aniž by konkrétně zmínil čím a v jakých případech k takovým zásahům a ohrožením dochází. Evropský soud pro lidská práva v odůvodnění také prohlásil, že „pluralita ve společnosti musí být založena na dialogu, kompromisu a nese s sebou i nutnost ústupků jednotlivců, které jsou odůvodněné za účelem udržení hodnot v demokratické společnosti“¹²⁴, proto se neztotožňuji s tím, že v tomto případě nebyla více zdůrazněna snaha stěžovatelky o nabídnutí kompromisního řešení v podobě jiné pokrývky. Soud jen poznamenal, že je pro něj obtížné posoudit, zda by byla jiná pokrývka slučitelná s provozováním sportovních aktivit a také, zda se skutečně jednalo o snahu o kompromis či o překročení práva na svobodu projevu náboženství.¹²⁵

Evropský soud pro lidská práva na základě výše zmíněných skutečností rozhodl, že vzhledem k prostoru pro uvážení, který je státům v této oblasti ponecháván, k žádnému porušení čl. 9 Úmluvy nedošlo. V závěru odůvodnění soud ještě dodává, že studentka mohla nadále pokračovat ve výuce na téže škole korespondenční formou, což je nejspíš dle soudu dostatečným dokladem skutečnosti, že náboženské přesvědčení stěžovatelky nebylo

¹²³ Jedná se o pokrývku, známou také jako lyžařská maska, zahalující celou hlavu vyjma obličeje, někdy pouze s průřezem na oči a ústa.

¹²⁴ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dogru proti Francii ze dne 4. března 2009, stížnost č. 27058/05, bod 62.

¹²⁵ Tamtéž, bod 75.

nepřiměřeně omezeno ve vztahu k požadavkům ochrany práv a svobod jiných a veřejného pořádku.

3.4 Symbol sikhismu a Evropský soud pro lidská práva

Sikhské náboženství je monoteistickým náboženstvím založeným na přelomu 15. a 16. století v Indii v oblasti Pandžábu. Příslušníci tohoto náboženství dodržují společné rituály, ale co se týče vnějšího projevu jejich víry v oblasti oblékání, rozlišují se dvě skupiny. Členové první z nich se svým vzhledem nijak neodlišují od zbytku veřejnosti, členové té druhé však nosí na hlavách turbany a nestříhané vousy. K tomuto náboženskému učení, původně vycházejícího z hinduistické tradice, se po celém světě hlásí přes 20 milionů věřících, přičemž jejich nejpočetnější komunita se v rámci Evropy nachází ve Velké Británii, kde jich žije kolem 350 tisíc.¹²⁶

Otázka používání turbanů se už několikrát dostala před Evropský soud pro lidská práva a jedním z těchto případů byl případ Mann Singh proti Francii¹²⁷. Zde byl stěžovatelem Ind s francouzským občanstvím, kterému byl v letech 1987, 1992 a 1998 vystaven francouzskými úřady řidičský průkaz s fotkou stěžovatele v turbanu tak, jak jej nosil v souladu s náboženskými předpisy. Řidičský průkaz mu byl ale odcizen, a proto se v roce 2004 obrátil na úřady s žádostí o vystavení nového průkazu. Jeho žádost však byla odmítnuta s odůvodněním, že nepředložil fotografii, na níž by byl zachycen bez turbanu.

Stěžovatel proti tomuto rozhodnutí použil všech dostupných opravných prostředků, přičemž byl nejvyšším správním soudem vyřčen názor, že požadavek fotografie bez pokrývky hlavy zamezuje padělkům řidičských průkazů, umožňuje spolehlivější identifikaci a je přiměřeným zásahem do výkonu náboženského přesvědčení. Stěžovatel proto podal stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva pro porušení práva na respektování soukromého života podle čl. 8 Úmluvy, dále na porušení čl. 9 a zákaz diskriminace dle čl. 14. Evropský soud pro lidská práva však v tomto případě rozpor s čl. 9 neshledal, protože se podle něj jedná o nezbytné opatření z pohledu orgánů odpovědných za veřejnou bezpečnost a pořádek.

Tímto rozhodnutím navázal na předešlé případy týkající se turbanů, a to z roku 1978¹²⁸, kdy Evropská komise pro lidská práva došla k závěru, že povinné nošení přilby a zákaz turbanu při jízdě na motocyklu byly odůvodněné v zájmu ochrany zdraví a na případ z roku

¹²⁶ MARKOVÁ, Dagmar. *Sikhismus, džinismus, párismus*. Ostrava: Atelier Milata, 1996, s. 3 – 8.

¹²⁷ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Mann Singh proti Francii ze dne 13. listopadu 2008, stížnost č. 24479/07.

¹²⁸ Rozhodnutí Evropské komise pro lidská práva ve věci X. proti Velké Británii ze dne 12. července 1978, stížnost č. 7992/77.

2005¹²⁹, ve kterém Evropský soud pro lidská práva za odůvodněné omezení náboženské svobody shledal opatření francouzských orgánů, kterými byl sikh donucen k sejmutí turbanu během bezpečnostní kontroly.¹³⁰

Z nedávné doby pochází také případ Jasvir Singh proti Francii¹³¹, ve kterém byl řešen případ čtrnáctiletého sikh, který na základě francouzského zákona z roku 2004 zakazujícího nošení náboženských symbolů do škol a dalších veřejných míst, zvolil místo klasického turbanu méně nápadnou alternativu zvanou keski. Chlapec však byl i přesto ředitelem školy požádán, aby tento kus látky zakrývající jeho nesestříhané vlasy odložil, protože jeho nošením porušuje zákon. Chlapec odmítl a byl ze školy vyloučen. Celý případ se po sérii vnitrostátních opravných prostředků dostal až před Evropský soud pro lidská práva, který po vzoru předchozí judikatury označil toto omezení za odůvodněné a v souladu s čl. 9 Úmluvy, vzhledem ke sledování cíle zachování principu sekularismu ve vzdělávacích institucích.

Na základě těchto případů se domnívám, že Evropský soud pro lidská práva ne vždy poskytuje dostatečnou argumentaci odůvodněnosti omezení práva dle čl. 9 Úmluvy. V souvislosti s nošením turbanu na motocyklu sleduje omezení legitimní cíl vzhledem k ochraně zdraví, které je jistě nadřazeno právu na náboženskou svobodu, ale jak turban brání dostatečné identifikaci osob či jak usnadňuje falšování občanských průkazů? Problémem je právě zmiňovaný francouzský zákon, který sice má za úkol ochranu laického principu, avšak jeho aplikace mi přijde až příliš přísná a neumožňující žádné kompromisy, kterými se věřící snaží docílit jak splnění svých povinností daných zákonem, tak těch vyplývajících z jejich přesvědčení.

¹²⁹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Phull proti Francii zde dne 11. ledna 2005, stížnost č. 35753/03.

¹³⁰ SCHEU: Řidičský průkaz a turban..., s. 35.

¹³¹ Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Jasvir Singh proti Francii ze dne 30. června 2009, stížnost č. 25463/08.

Závěr

Hranice střetu svobody vyznání a principu laického státu

V úvodu práce jsem si jako jeden z cílů určila, že se pokusím vymezit hranici, od které se projev náboženského vyznání jednotlivce dostává do střetu s principem laického státu. Problematickou se stala již samotná interpretace pojmu laický stát, neboť se odborná literatura neshoduje na terminologii a v jednotlivých pramenech je možno se setkat i s pojmy sekulární stát či konfesně (nábožensky) neutrální stát, přičemž některými autory jsou dané termíny považovány za synonyma. Ve své práci pojmu laického státu neužívám, protože v rozhodnutích, která zde zmiňuji, Evropský soud pro lidská práva přímo hovoří o sekularismu („principle of secularism“).

Při analýze judikatury Evropského soudu pro lidská práva jsem dospěla k závěru, že v evropských státech je tendence náboženství a jeho projevy stále více přesouvat z veřejného prostoru do čistě osobní sféry jednotlivce. Společnost (potažmo stěžovatelé v jednotlivých případech) totiž vnímá mnohé symboly odkazující na příslušnost osoby k určité víře za jev, který zasahuje do práv druhých (případ Lautsi) či ohrožuje náboženskou neutralitu státu (případ Leyla Sahin).

Z odůvodnění jednotlivých případů vyplývá, že Evropský soud pro lidská práva k dané problematice přistupuje velmi obezřetně a státům nechává široký prostor pro volné uvážení („margin of appreciation“), jak si jednotlivé otázky upraví. Ve svých rozhodnutích se staví do role toho, kdo může jen kontrolovat nepřiměřenost a nezbytnost opatření přijímaných v jednotlivých státech, aniž by přesněji vymezil hranice mezi právem na svobodný projev náboženského vyznání a zásahem do práv druhých.

Na základě výše uvedených skutečností se domnívám, že mnou hledanou „hranicí střetu“ nemůžu zobecnit, neboť záleží na každém státu, jak se k projevům náboženství, především k těm ostentativním a na veřejnosti, staví a toleruje je.

Legitimita omezení svobody vyznání ve vztahu k principu laického státu

Dále jsem si v úvodu práce položila otázku, zda je legitimní omezovat projev náboženského vyznání a přesvědčení z důvodu ochrany principu laického státu. Toto omezování se v současné době projevuje především ve vztahu k muslimským ženám, jejichž

šátek je některými považován za symbol natolik výrazný, že by mohl být vnímán jako nucování vlastního přesvědčení jiným (případ Dahlab), a dále také zákazem zahalování.

Zastávám názor, že by Evropa neměla ustupovat tlakům ostatních náboženství a odpoutávat se tak od svých křesťanských základů a společenských zvyklostí z nich vyplývajících. I přesto však považuji zákaz zahalování tváře burkou za zásah do svobody vyznání, tím spíše, že jeho pravý důvod nevidím ve snaze o ochranu náboženské neutrality, nýbrž v obavě západního světa z islámu v důsledku teroristických útoků z posledních let. Míru práv jednotlivce podle mě nelze určovat na základě strachu většinové společnosti, a právě proto takové omezení považuji za nelegitimní.

Evropský soud pro lidská práva se zatím nevyjadřoval k žádné stížnosti ze země, v nichž zákaz zahalování již platí, ale z rozhodnutí týkajících se muslimských šátků lze usoudit, že i v tomto případě by nejspíš rozhodl, že danou otázku ponechává na úvaze států.

Jak jsem již výše uvedla, Evropský soud pro lidská práva přistupuje k řešení otázky náboženských symbolů ve veřejném prostoru bez stanovení přesnějších pravidel pro jejich užívání. Výsledkem je mnohdy nedostatečně konkrétní a nepřesvědčivá argumentace ve vztahu k nezbytnosti opatření regulujících přítomnost těchto symbolů, která podle mého názoru směřuje k tomu, že takřka každé takové opatření je možno „schovat“ pod ústavní princip neutrality státu a ochranu práv druhých.

Také Organizace Human Rights Watch¹³² upozorňuje na to, že Evropský soud pro lidská práva k problematice zákazu nošení šátků zaujal postoj, který nepřikládá potřebnou váhu důležitosti řádného ospravedlnění takových omezení ze strany států, což ve výsledku umožňuje porušování práv „nekřesťanských“ věřících. Jakub Kříž v komentáři k zákonu o církvích a náboženských společnostech pak uvádí, že se judikatura Evropského soudu pro lidská práva odchyluje „z pozice ochrany svobody vyznání k prosazování vlastního pojetí nekonfuznosti (laicity), která až příliš připomíná pokusy o vytlačování náboženství z veřejného prostoru“¹³³. Státu sice nemůže být upřena možnost, aby zasáhl, pokud dojde náboženskými projevy k porušení konfesní plurality, ale zároveň nelze všem garantovat právo nebýt náboženským projevům druhých vůbec vystaven.

Za legitimní tedy považuji omezení svobody vyznání z důvodu ochrany principu konfesní neutrality (principu laického státu) jen ve vztahu k chování přičitatelnému státu.

¹³² CHAHROKH, Haleh. *Discrimination in the name of neutrality: headscarf bans for teachers and civil servants in Germany* [online]. New York, NY: Human Rights Watch, 2009, s. 22. [cit. 26. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.worldcat.org/title/discrimination-in-the-name-of-neutrality-headscarf-bans-for-teachers-and-civil-servants-in-germany/oclc/312165284>>.

¹³³ KŘÍŽ: *Zákon o církvích a náboženských společnostech...*, s. 58.

Konfesně neutrální chování

Touto prací jsem také chtěla nalézt odpověď na to, zda lze vztahovat požadavek nábožensky neutrálního chování ve veřejném prostoru na obyvatele státu či jen na orgány veřejné moci a jejich zaměstnance.

Ve vztahu k orgánům veřejné moci spatřuji řešení v zákazu ostentativních náboženských symbolů v institucích, jakými jsou například úřady, v nichž by zaměstnanci nesměli tyto symboly nosit, aby se tak zabránilo domnění, že se stát s určitým náboženstvím identifikuje. Obdobný názor je vyjádřen i v komentáři k antidiskriminačnímu zákonu, kde se uvádí, že „samozřejmým projevem sekularismu je požadavek nábožensky neutrálního projevu v souvislosti s výkonem veřejné moci, nebo v postavení, jež může být veřejné moci přičítáno. Právě tak není přípustné, aby jednotlivec v postavení státního orgánu odmítal z náboženských důvodů činit určité kroky spojené s výkonem jeho funkce, například uzavírat partnerství osob stejného pohlaví.“¹³⁴ Tento požadavek je vztahován také na osoby ve službách či zařízeních financovaných z veřejných prostředků.

Avšak jak mnou uvedené případy (Leyla Sahin a Belgin Dogru) ukázaly, Evropský soud pro lidská práva podpořil státy i v požadavku nábožensky neutrálního chování ze strany adresátů veřejné moci, což dle mého názoru nebylo (zejména v případě Leyla Sahin) opodstatněné. V odůvodněních těchto případů zaznělo, že chování stěžovatelek bylo vnímáno jako nátlakové s úmyslem ovlivnit svou vírou druhé. V takovém případě ale dochází k diskriminaci těch vyznání, jejichž symboly jsou natolik výrazné, že mohou být pokládány za nátlakové chování. Jen z toho důvodu, že muslimský šátek nelze na rozdíl od křesťanského kříže schovat pod oděv, přeci nemůže být těmto osobám bráněno v projevu jejich vyznání. Navíc princip konfesní neutrality státu vymezuje, že jednotlivec nemá být vystaven náboženským projevům přičitatelným státu a nikoliv těm, které jsou přičitatelné soukromým osobám.

Svoboda vyznání, princip laického státu a Ústavní soud

Jak jsem již v předešlých kapitolách uvedla, Ústavní soud Českou republiku vymezil jako stát založený na principu laického státu, ale otázkami spojenými se střetem tohoto principu a ústavně zakotvené svobody vyznání se dosud nezabýval. Myslím si, že je to dáno nejen skutečností, že se většina obyvatel České republiky k žádnému náboženství nehlásí, ale

¹³⁴ BOUČKOVÁ, Pavla. In BOUČKOVÁ, P., HAVELKOVÁ B., KOLDINSKÁ K., KÜHN Z., KÜHNOVÁ, E, WHELANOVÁ, M. *Antidiskriminační zákon. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. BECK, 2010, s. 95 – 96.

také tím, že jsou zde členové „nekřesťanských“ církví a náboženských společností stále v menšině. Naše společnost tak neměla příliš možností konfrontace s muslimskými šátky, sikhskými turbany a obdobnými projevy ve veřejných prostorech, či dokonce ze strany státních zaměstnanců. Dá se ale předpokládat, že nepotrvá dlouho a také ústavní soudci budou muset k tomuto problému zaujmout stanovisko. Až taková situace nastane, je nepochybné, že velmi významným vodítkem při rozhodovací činnosti bude právě judikatura Evropského soudu pro lidská práva, jak je také naznačeno v knize *Judikatura a právní argumentace*: „Vnitrostátní relevance štrasburské judikatury a povinnost orgánů státu ji v rozhodovací praxi zohledňovat plyne z článku 10 Ústavy: jestliže Evropská úmluva, tedy mezinárodní smlouva, k jejíž ratifikaci dal souhlas Parlament a Česká republika je jí vázána, stanoví, že výkladem ustanovení Evropské úmluvy je pověřen Evropský soud pro lidská práva, tento výklad by měl mít přednost před výkladem učiněným vnitrostátními orgány.“¹³⁵

Dosavadní rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva v otázkách náboženských symbolů (ovšem vyjma rozsudku Velkého senátu v případě Lautsi) navíc odpovídají obsahu čl. 2 Listiny, neboť právě zde je zakotvena konfesní neutralita, o kterou se ve výše uvedených případech Evropský soud pro lidská práva mnohokrát ve své argumentaci opíral.

Evropa a náboženská tolerance

Evropa se do problémů vznikajících střetem různých kultur, zvyků a tím souvisejících rozdílných náboženských projevů dostala v podstatě vlastní vinou, a to snahou nabídnout každému maximum jeho práv a možností pro jejich uplatnění. Tato „dobrá vůle“ evropské společnosti se postupně obrací proti ní, avšak pokud jsme již nastolili prostředí konfesně neutrálních států zaručujících svobodný projev náboženské víry a přesvědčení pro všechny, nelze se od něj znenadání odvracet (ač se o to mnohé evropské země zakazující zahalování žen snaží). Nezbývá, než abychom sami v sobě našli dostatečnou míru tolerance a ochoty ke kompromisu, která tak všem umožní svobodu vyznání bez zásahu do svobody druhých.

¹³⁵ BOBEK, Michal. et al. *Judikatura a právní argumentace: teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha: Auditorium, 2006, s. 90.

Seznam použitých zdrojů

Monografie

1. 'ABD AL-'ATI, Hammudah. *Zaostřeno na islám*. 1. vydání. Praha: Ústředí muslimských obcí, 2010. 203 s. ISBN 978-80-904373-6-4.
2. BOBEK, Michal, BOUČKOVÁ, Pavla, KÜHN, Zdeněk (eds.). *Rovnost a diskriminace*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. 471 s. ISBN 978-80-7179-584-1.
3. BOBEK, Michal. et al. *Judikatura a právní argumentace: teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Praha: Auditorium, 2006. 234 s. ISBN 80-903-7860-9.
4. BOUČKOVÁ, Pavla. In BOUČKOVÁ, P., HAVELKOVÁ B., KOLDINSKÁ K., KÜHN Z., KÜHNOVÁ, E., WHELANOVÁ, M. *Antidiskriminační zákon*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. BECK, 2010. 405 s. ISBN 978-80-7400-315-8.
5. ČAPEK, Jan. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod: Komentář s judikaturou. 1. část-Úmluva*. Praha: Linde Praha, a.s., 2010. 887 s. ISBN 978-80-7201-789-4.
6. ČERNÁ, Dagmar. *Standard lidských práv v Evropě: Srovnání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Listiny základních práv Evropské unie*. Praha: Eva Roztoková-IFEC, 2009. 161 s. ISBN 978-80-8714-621-7.
7. KLÍMA, Karel. *Encyklopedie ústavního práva*. 1. vydání. Praha: ASPI, 2007. 751 s. ISBN 978-80-7357-295-2.
8. KLÍMA, Karel et al. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009. 1441 s. ISBN 987-80-7380-140-3.
9. KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech*. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. 366 s. ISBN 978-80-7400-362-2.
10. MARKOVÁ, Dagmar. *Sikhismus, džinismus, párismus*. Ostrava: Atelier Milata, 1996. 25 s.
11. PAVLÍČEK, Václav et al. *Ústavní právo a státověda. II. Díl Ústavní právo České republiky. Část 2*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Linde, 2004. 241 s. ISBN 80-7201-472-2.
12. PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda, II. díl. Ústavní právo České republiky*. 1. úplné vydání. Praha: Leges, 2011. 1119 s. ISBN 978-80-87212-90-5.

13. REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 1. vydání. Voznice: Leda, 2001. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.
14. RÉMOND, René. *Náboženství a společnost v Evropě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 273 s. ISBN 80-7106-496-3.
15. SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. 1. Vydání. Brno: Nakladatelství L. Marek, 2008. 228 s. ISBN 978-80-8712-713-1.
16. ŠIŠKOVÁ, Naděžda. *Dimenze ochrany lidských práv v Evropské unii*. 2. vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 2008. 255 s. ISBN 978-80-7201-710-2.
17. TRETERA, J. R. *Stát a církve v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. 156 s. ISBN 80-7192-707-4.
18. Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích. 4, ř – ž. 1. vydání. Praha: Diderot, 1998. 717 s. ISBN 80-85841-37-1.

Sborníky

1. BÖCKENFÖRDE, Ernst Wolfgang. Vznik státu jako proces sekularizace. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 149 s. ISBN 80-7325-089-6.
2. HALAS, František X. Sekularizace v Evropě od osvícenství po dnešek. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 149 s. ISBN 80-7325-089-6.
3. MALÝ, Radomír. Laický nebo pluralitní stát?. In LAMPARTER, Michal (ed), *Církev a stát: sborník příspěvků z 3. ročníku konference*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1998. 51 s. ISBN 80-2101-865-8.
4. NEŠPOR, Zdeněk R. Sekularizace politiky a veřejné sféry a jejich nebezpečí: Několik podnětů sociologie náboženství. In HANUŠ, Jiří (ed.), *Vznik státu jako proces sekularizace: Diskuze nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho*. 1. vydání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 149 s. ISBN 80-7325-089-6.

Odborné časopisy

1. BOUČKOVÁ, Pavla. Lautsi a ostatní v. Itálie: Po muslimských šátcích křesťanské kříže? *Jurisprudence*, 2011, roč. 20, č. 3, s. 15 - 20.

2. FOUKALOVÁ, Kristýna, MOLEK, Pavel. *Přehledu rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2011, roč. 14, č. 3, s. 189 - 203.
3. KOSAŘ, David. Věc Leyla Sahin proti Turecku. *Přehled rozsudků Evropského soudu pro lidská práva*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 17 – 33.
4. KOSAŘ, David. Zákaz nošení náboženských symbolů na univerzitní půdě ve světle judikatury Evropského soudu pro lidská práva. *Právní fórum*, 2005, č. 3, s. 108.
5. MADLEŇÁKOVÁ, Lucia. Neutralita, sekularizmus a laický stát. *Acta Iuridica Olomucensis*, 2010, roč. 5, č. 2, s. 69 – 81.
6. PŘIBYL, Stanislav. Význam nálezu Ústavního soudu ČR č. 4/2003 Sb. pro vývoj vztahů státu a církvi v ČR. *Revue církevního práva*, 2004, roč. 3, č. 29, s. 202 - 212.
7. SCHEU, Harald Christian. Řidičský průkaz a turban. Náboženský symbol z pohledu Evropského soudu pro lidská práva. *Jurisprudence*, 2009, roč. 18, č. 2, s. 35 - 38.
8. ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. Ideologická neutralita státu a postavení církvi v České republice. *Revue církevního práva*, 3/2006, č. 35, s. 193 – 202.
9. ŠTEFKO, Martin. Svátek, náboženská svoboda a právo rovného zacházení. *Církevní revue*, 2/2006, č. 34, s. 129 – 139.

Internetové stránky

1. *Belgian ban on full veil comes into force* [online]. BBC News Europe, 23. července 2011 [cit. 18. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-14261921>>.
2. BROWN, Andrew. *Who really wears burqua* [online]. Guardian, 10. března 2010 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/andrewbrown/2010/mar/10/religion-islam>>.
3. CHAHROKH, Haleh. *Discrimination in the name of neutrality: headscarf bans for teachers and civil servants in Germany* [online]. New York, NY: Human Rights Watch, 2009, s. 22. [cit. 26. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.worldcat.org/title/discrimination-in-the-name-of-neutrality-headscarf-bans-for-teachers-and-civil-servants-in-germany/oclc/312165284>>.

4. HAMMERBERG, Thomas. *Europe must not ban the burqa* [online]. Guardian, 8. března 2010 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/08/europe-ban-burqa-veil>>.
5. *International secularism: Why?* [online]. Sekular Nations Organization [cit. 7. prosince 2011]. Dostupné na <<http://secularnations.com/index.php?page=internationalsecularism>>.
6. KARLÍK, Tomáš. *Dějiny zahalování. Proč nádherné muslimky skrývají tváře?* [online]. National Geographic [cit. 16. prosince 2011]. Dostupné na <<http://www.national-geographic.cz/detail/dejiny-zahalovani-proc-nadherne-muslimky-skryvaji-tvare-3346/>>.
7. *Laický stát* [online]. Iuridicum: Encyklopedie o právu, 16. 11. 2010 [cit. 4. ledna 2012]. Dostupné na <http://iuridicum.pecina.cz/w/Laick%C3%BD_st%C3%A1t>.
8. LETSCH, Constanze. *Recep Erdogan wins by landslide in Turkey's genetal elections* [online]. Guardian, 13. června 2011 [cit. 26. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.guardian.co.uk/world/2011/jun/13/recep-erdogan-turkey-general-election>>.
9. LINKLETTER, Karen. *Franklin D. Roosevelt's Four Freedoms Message to Congress* [online]. Milestone documents [cit. 30. října 2011]. Dostupné na <<http://www.milestonedocuments.com/documents/view/franklin-d-roosevelts-four-freedoms-message-to-congress/>>.
10. LAKOTOVÁ, L., MAREKOVÁ, M. *Zákaz křížov na talianských štátnych školách* [online]. *Bulletin Centra pro lidská práva a demokratizaci*, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2009, č. 1, s. 7 – 8. [cit. 1. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://www.iips.cz/data/files/Centrum%20LP/bulletin%20LP/Vol.%20I/bulletin-LP1.pdf>>.
11. MACKOVÁ, Katarína. *Švýcarský parlament zakázal nošení burky* [online]. Eurozprávy, 28. září 2011 [cit. 19. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://zahranicni.eurozpravy.cz/evropa/34970-svycarsky-parlament-zakazal-noseni-burky/>>.
12. NĚMČÁK, Vítězslav. *Zákaz nošení burky ve Francii* [online]. Jiné právo, 2011 [cit. 18. listopadu 2011]. Dostupné na <<http://jinepravo.blogspot.com/2011/04/vitezslav-nemcak-zakaz-noseni-burky-ve.html>>.

13. SHIRBON, Estelle. *Sarkozy says Burqas have no place in France* [online]. Reuters, 22. června 2009 [cit. 23. listopadu 2011]. Dostupné na <http://www.reuters.com/article/2009/06/22/us-france-sarkozy-burqas-idUSTRE55L2YV20090622>.
14. TAVEMISE, Sabrina. *Turkey's High Court Overturns Headscarf Rule* [online]. New York Times, 6. června 2008 [cit. 11. listopadu 2011]. Dostupné na <http://www.nytimes.com/2008/06/06/world/europe/06turkey.html>.
15. *Turecko: Šátky na univerzitách jsou tu* [online]. Lidovky.cz, 9. února 2008 [cit. 1. listopadu 2011]. Dostupné na http://www.lidovky.cz/turecko-satky-na-univerzitach-jsou-tu-dhj-/In_zahranici.asp?c=A080209_123911_In_zahranici_nev.
16. WATERFIELD, Bruno. *Netherlands to ban the burka* [online]. The Telegraph, 15. září 2011 [cit. 19. listopadu 2011]. Dostupné na <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/netherlands/8765673/Netherlands-to-ban-the-burka.html>.
17. *Zákaz burky i v Rakousku* [online]. Eurabia, 24. dubna 2010 [cit. 23. listopadu 2011]. Dostupné na <http://eurabia.parlamentnilisty.cz/Articles/4344-zakaz-burky-i-v-rakousku.aspx>.
18. ZUCCA, Lorenzo. *Lautsi – A Commentary of the Grand Chamber decision* [online]. Social science research network, 2. května 2011 [cit. 28. října 2011] Dostupné na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1809577.

Judikatura Ústavního soudu

1. Nález Ústavního soudu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02
2. Nález Ústavního soudu ze dne 8. října 1998, sp. zn. IV. ÚS 171/97
3. Usnesení Ústavního soudu ze dne 10. 4. 1998, sp. zn. II. ÚS 227/97
4. Nález Ústavního soudu ze dne 20. srpna 2004, sp. zn. III. ÚS 459/03
5. Nález Ústavního soudu ze dne 30. října 2007, sp. zn. Pl. ÚS 2/06
6. Nález Ústavního soudu ze dne 1. července 2010, sp. zn. Pl. ÚS 9/07
7. Nález Ústavního soudu ze dne 21. listopadu 2007, sp. zn. IV. ÚS 34/06

Judikatura Evropského soudu pro lidská práva

1. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Kostestki proti Bývalé jugoslávské republice Makedonie ze dne 13. dubna 2006, stížnost č. 55170/00.

2. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi a ostatní proti Itálii ze dne 3. listopadu 2009, stížnost č. 30814/06.
3. Rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lautsi ostatní proti Itálii ze dne 18. března 2011, stížnost č. 30814/06.
4. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dahlab proti Švýcarsku ze dne 15. února 2001, stížnost č. 42393/98.
5. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Dogru proti Francii ze dne 4. března 2009, stížnost č. 27058/05.
6. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Phull proti Francii ze dne 11. ledna 2005, stížnost č. 35753/03.
7. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Leyla Sahin proti Turecku ze dne 10. listopadu 2005, stížnost č. 44774/98.
8. Rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci X. proti Velké Británii ze dne 12. července 1978, stížnost č. 7992/77.

Právní předpisy

1. Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva České národní rady o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.
2. Usnesení Valného shromáždění OSN č. 217/III.A, Všeobecná deklarace lidských práv
3. Listina základních práv Evropské unie, zveřejněna v Úředním věstníku Evropské unie č. C 364 ze dne 18. prosince 2000.
4. Vyhláška č. 120/1976 Sb., ministra zahraničních věcí o Mezinárodním paktu o občanských a politických právech a Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech.
5. Zákon č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů, ve znění pozdějších předpisů.
6. Zákon č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností.
7. Sdělení č. 209/1992 Sb., federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a Protokolů na tuto Úmluvu navazujících.
8. Zákon č. 245/2000 Sb., o státních svátcích, o ostatních svátcích, o významných dnech a o dnech pracovního klidu, ve znění pozdějších předpisů.

9. Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností a o změně některých zákonů (zákon o církvích a náboženských společnostech), ve znění pozdějších předpisů.
10. Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, ve znění pozdějších předpisů.
11. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
12. Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací, ve znění pozdějších předpisů.

Jiné zdroje

1. Zpráva o šetření Veřejného ochránce práv ze dne 23. května 2011, sp. zn. 176/2010/DIS/JKV.

Shrnutí

Ústředním tématem práce je otázka principu laického státu (náboženské neutrality vymezené v čl. 2 odst. 1 Listiny) a jeho vztahu k subjektivnímu právu na svobodu vyznání (čl. 16 Listiny). Úvod práce je věnován vymezení svobody vyznání a jejímu zakotvení v Listině základních práv a svobod a v dokumentech evropské a mezinárodní úrovně. V následující části je obsažena komparace názorů právních teoretiků na pojmy laický stát, sekulární stát a stát konfesně neutrální, z níž lze dovodit nemožnost přesného definování těchto pojmů. V práci jsou také předkládány základní systémy vztahu státu a církvi, které jsou důležitým předpokladem pro určení rozsahu autonomie církví v jednotlivých státech. Na konkrétních případech rozhodovaných před Evropským soudem pro lidská práva, týkajících se zejména náboženských symbolů a zákazu zahalování, jsou v třetí části práce nastíněny problematické aspekty svobody vyznání a další pravděpodobný vývoj judikatury ve vztahu k čl. 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Na uvedených případech je také analyzována legitimní míra omezení svobody vyznání v zájmu ochrany principu laického státu a požadavek nábožensky neutrálního chování orgánů veřejné moci a adresátů veřejných služeb. Ústavní soud České republiky se svobodou vyznání ve vztahu k principu laického státu dosud nezabýval, proto jsou v práci zmíněny jen nálezy týkající se omezení svobody vyznání a problematiky podmíněnosti vzniku církevních právnických osob rozhodnutím státního orgánu.

Summary

The main theme of this thesis is the question of the principle of secular state (religion neutrality is defined in article 2, paragraph 1 of the Bill of rights of the Czech Republic) and its relation to the subjective right to freedom of religion (article 16 of the Bill of rights). Introduction is devoted to the definition of freedom of religion and its protection by the Bill of rights and by European and international documents. The following part includes comparison of law theorists' views on the concept of laic state, secular state and religiously neutral state from which can be deduced the impossibility of definition. The thesis also provides basic systems of the relationship between church and state that are important to determine the extent of churches' autonomy. In specific cases judged by European Court of Human Rights, dealing with religion symbols and non-veiling, are outlined the problematic aspects of religious freedom and likely evolution of case law in relation to Article 9 of the European

Convention of Human rights and Fundamental Freedoms. In those cases is also analyzed the level of legitimate restriction on religious freedom in order to protect the principle of secular state and requirement religiously neutral behavior of public authorities and recipients of public services. The Constitutional Court of the Czech Republic has not judged the case with freedom of religion in relation to the principle of secular state and therefore in thesis are include only judgments relating to restrictions on freedom of religion.

Seznam klíčových slov

svoboda vyznání	freedom of religion
laický stát	laic state (secular state)
sekularismus	sekularism
náboženský symbol	religious symbol
zákaz zahalování	ban od veiling
Evropský soud pro lidská práva	European Court of Human Rights